COMMUNIO

NEMZETKÖZI KATOLIKUS FOLYÓIRAT

KATOLIKUS EGYETEM HITTUDOMÁNYI KAR Könyvtár BUDAPEST

Emlékezés és megbékélés

Christoph SCHÖNBORN
• Kultúrák közötti dialógus a béke és a szeretet civilizációjáért

Harald VOCKE
• Négy pápa és Palesztina

Yves BRULAY
• A hallgatásra ítélt XII. Piusz

Edouard Husson
• A Gestapo szemben Vatikánnal

2001. **Szent Szilveszter**

COMMUNIO
nemzetközi katolikus folyóirat

Kiadja:
a Communio Alapítvány
Budapest

Felelős kiadó:
Bolberitz Pál

Szerkesztőbizottság:
Pápai Lajos, Ternyák Csaba,
Bolberitz Pál, Fila Béla, Győrffy Andrea,
Jelenits István, Kereszty Rókus, Kunszt György, Maróth Miklós,
Nemeshegyi Péter, Roska Tamás, Rózsa Huba, Tímár Ágnes

Felelős szerkesztő:
Török József

Főmunkatárs:
Erdő Péter

ISSN 1217–2456

Szerkesztőség:
1053. Budapest, Papnövelde u. 7.
E-mail: communio@ella.hu

Nyomda:
Agapé, Ferences Nyomda és Könyvkiadó Kft.
6725 Szeged, Mátyás tér 26.

A nemzetközi Teológiai Bizottság közzé adott egy dokumentumot, amelynek címe azonos jelen számunk címével, tartalma pedig az Egyház és a múlt bűneinek, hibáinak kapcsolata. A Szentatya megbékélésre, megbánásra és bocsánatkérésre felszólító nyilatkozatainak nagy száma szintén azt igazolja, hogy az Egyház őszintén kér bocsánatot a múltban elkövetett azon bűnökért, amelyek felelőssége tényleg őt terheli. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a történelem meghamisítása soha nem dívott annyira, mint napjainkban. Ezért kell ismerni a történelem igazságait, és azok fényében értékelni napjaink eseményeit. A palesztinok és a négy pápa kapcsolatát tárgyaló tanulmány szinte mindenegyes nap újabb indoklást kap a Szentföldön egymással szemben álló népek háborúzásai miatt. XII. Piusz pápa alakja pedig 40 éve áll a folyamatos támadások kereszttüzében, annak ellenére, hogy a Vatikán illetékesei minden, az ő szerepére vonatkozó dokumentumot közzétettek. Természetesen a katolikusok jól tudják, hogy XII. Piusz pápa személyén keresztül a világegyház hívő közösségét érik a támadások, legföljebb áttételesen. Ezért fontos, hogy a Communio hasábjain minél több olyan tanulmány jelenjen meg, amely a valós történelmi tényeket pátatlanul bemutatja, és rávilágít azokra a manipulációkra, amelyek a történelmi igazságokat folyamatosan elferdítik. Nem magányos kutatók történelmet meghamisítani iparkodó igyekezetével áll szemben a katolikusság, hanem jól szerve-

zett érdekcsoportok minden médiumra kiterjedő tényke-désével. Ezek tükrében érdemes olvasni Schönborn bíboros tanulmányát, amely az iszlám és keresztény világot konfrontációtól mentesen képes szembesíteni. Az igazsághoz való maradéktalan ragaszkodás teszi lehetővé, hogy az emlékezés ne a bosszúállást szítsa, hanem a megbékélést munkálja.

A Communio 2002-es évfolyamának tanulmányai a fordítók között szétosztásra kerültek, remélhetőleg a következő számok gyors egymásutánban látnak napvilágot.

Tartalom

Előszó 1

Christoph Schönborn
Kultúrák közötti dialógus a béke
és a szeretet civilizációjáért 3

Harald Vocke
Négy pápa és Palesztina 18

Yves Bruley
A hallgatásra ítélt XII. Piusz 40

Édouard Husson
A Gestapo szemben Vatikánnal 54

Christoph SCHÖNBORN[1], Wien

Kultúrák közötti dialógus a béke és a szeretet civilizációjáért

Ünnepi előadás az Islam Imam-Sadiq Egyetemen, Teherán, 2001. február 19.

Bécsben, a Művészettörténeti Múzeumban most látható egy nagyszabású kiállítás a Teheránban található iráni Nemzeti Múzeum remekműveiből, mely „A perzsa művészet 7000 éve" büszke címet viseli. „Irán nemzeti kincseinek" igazgatója, Mohammad-Reza Kargar, a kiállítás katalógusának bevezető gondolatai között ezt írja: „A kiállítás időbeli egybeesése a 2001-es évvel, a civilizációk párbeszéde évének kezdetével, örömteli alkalom platformot teremteni a béke és a barátság, a népek egysége és a civilizációk párbeszéde számára.

[1] Christoph SCHÖNBORN, szül. 1945. Skalken /Skalsko/, Csehország. 1945 menekülés Ausztriába. 1963 belépés a dominikánusok rendjébe. 1976–1991 a dogmatika professzora a Fribourg-i /Svájc/ Egyetemen. 1987–1992 a Katolikus Egyház Katekizmusa szerkesztő bizottságának titkára. 1995 óta Bécs segédpüspöke. 1998 bíborossá kreálás; az Osztrák Püspöki Konferencia elnöke. E folyóirat társkiadója.

A bécsi pompás kiállítás megajándékoz minket azon kultúrák nagyságának és bőségének megsejtésével, melyek Iránban meghonosodtak és ma is léteznek. Irán nem véletlenül az emberi kultúra és a civilizáció egyik legfontosabb forráshelye, anyaföldje a nagy, művészi, kulturális, politikai és mindenekelőtt vallási alkotásoknak. Ennélfogva számomra is különleges megtiszteltetés és kitüntetés az önök országának vendége lenni, melyet én első alkalommal látogatok meg. Ezt a meghívást a „kultúrák dialógusa" azon jelentőségteljes részének tekintem, melyhez az ENSZ, az önök elnöke, őexcellenciája Seyed Mohammad Khatami javaslatára, a 2001-es – az önök számítása szerint az 1379. – évet rendelte.

„Aki a költőt meg akarja érteni, el kell mennie a költő hazájába" – mondja Johann Wolfgang Goethe Hafizra vonatkoztatva, a „Nyugat-keleti kerevet"- ben. Szabadjon Goethe szavait átformálnom: „Aki az embereket meg akarja érteni, el kell mennie hazájukba." A „kultúrák dialógusa" először is különböző kultúrát és civilizációt képviselő emberek párbeszéde. Ugyanis nem az előbbiek, hanem emberek folytatnak egymással párbeszédet. Azok egymással embereken keresztül állnak dialógusban, akiket jellemez kultúrájuk, akiket más kultúrák is befolyásolnak, akik más civilizációkat gazdagságként, de egyben veszélyteményezőként is megtapasztalnak, más kultúrák lenyűgözik őket, de félelemmel is viseltetnek irányukban. Ezért a kultúrák és a civilizációk különbözőségeiben nemcsak a nyílt és tanulásra késztető alkalom rejlik, hanem az agresszív vagy aggodalmat keltő konfrontáció is. A dialógus mellett ezért újra és újra felüti fejét a civilizációk összeütközése is /<< Clash of Civilizations>>/.

Hol tartunk ma mi országaink, kultúráink, vallásaink helyzetét tekintve? Konfrontációs irányban vagyunk, vagy a dialógus útját járjuk? Nem kívánok a kérdésre felületes retorikával választ adni, inkább megkísérlem a behatolást abba a drámába, ami valójában olyan kérdést kíván megválaszolni, amely minket Isten színe elé állít, akit megismerni, s akivel betelni életünk valódi feladata. Isten akaratának keresésében élünk, s ez egyúttal a boldogság keresését is jelenti egy fergetegesen változó világban, mely mindinkább összeforr, melyben naponta kerül valami új szemeink elé, hogy egyre nagyobb függetlenségben éljünk, hogy ezen a világon valóban sorsközösséget alkossunk. Szükségünk van egymásra. Nem ismerünk más utat, mint a közöset. S mégis egy hosszúnak mondható olyan történelem kapcsol össze bennünket, mely ellenségeskedést, harcot, konfliktusokat is tartalmaz. Nem lehet eltekinteni afölött, hogy minket sokminden elválaszt, szembeállít. Olyan országból jövök, melyben nem kevés ember fél az iszlámtól, az elidegenedéstől, az egyéni identitás elvesztésétől. S önök egy olyan történelemben állnak, melyben a gyarmatosítás még nem a távoli múlthoz tartozik, s melyben az önálló kulturális és vallási azonosság megőrzéséről való gondoskodás alapvető követelmény.

Így nem lehet azon csodálkozni, hogy a „kultúrák dialógusára" szóló felhívásra némi szkepszissel reagálnak nálunk, de azt hiszem, jól gondolom, hogy önöknél is. Ha én mégis a dialógus útját legmélyebb meggyőződésből az „óra" parancsának tartom, úgy ez nem valamiféle relativista magatartásból fakad, mely a dialógust tetszésének megfelelően alakítja, s nem is a nálunk – s bizonyára önöknél is – élő sok ember félelmének és aggódásának komolyan vétele nélkül, akik a

dialógus útját veszélyes dolognak tartják. Amit ugyanis a dialógus jelent, az nem a saját álláspontról való lemondás, hanem az ellentétes álláspontok megértéséhez vezető út, s ez mindig a félreértések elkerülésén történő fáradozást is jelenti, melyek oly gyakran okai voltak és okai ma is a konfliktusoknak, háborúknak.

Én olyan keresztényként és teológusként jövök önökhöz, aki sok éven át ugyanazon teológiát tanítottam az egyetemen, egy európai nagyváros – mely Teheránhoz képest természetesen kicsiny – katolikus püspökeként, és a római egyház bíborosaként. Osztrákként is jövök önökhöz, az én történelmemmel, s mindazzal, ami országom számára az iszlámhoz fűződő kapcsolatból ered, aki szereti hazáját, s mindazonáltal meggyőződéses európai. Azok egyikeként jövök önökhöz, akik nagy tisztelettel viseltetnek minden hívő iránt. S nagy kérdésekkel a szívemben jövök: Hogyan sikerül önöknek a vallást és a korszerűséget összekapcsolni? Hogyan élnek önök hívőként ebben a gyorsan globalizálódó világban? Hogyan fest ez az önök fiatal generációjában? Hogyan élik meg önöknél a fiatal emberek a hagyomány és a technika, a tudományos és a vallásos világkép kapcsolatát? Hogyan őrzik meg önök a családokat a romboló hatásoktól anélkül, hogy a mai kortól elzárkóznának? Ilyen kérdéseket szeretném önöknek föltenni, mert ezek nálunk is sok embert foglalkoztatnak.

Tudom, ahhoz, hogy mindezekre választ kapjunk, időm kellene, hogy legyen az „élet dialógusához", mely csak hosszú türelmes együttlét révén lehetséges. Csak az „élet dialógusa" alapján lesz a gondolatok és a teóriák, valamint a filozófiai, teológiai és vallási dialógus valóban gyümölcsöző.

Ami ma – legalábbis nálunk – az embereket a vallásra vonatkozóan érdekli, azok az élet következő kérdései: Hogyan tudsz helyesen élni? Mit teszel azért, hogy ilyen zűrzavaros korban bensőséges és boldog ember maradj? Mi a véleményed a szenvedésről, a halálról? Hogyan tapasztalod meg Istent életedben? Mit jelent számodra irgalma és gondoskodása? Az élet e kérdései megmozgatják a szíveket. S nem annyira tanítókat akarnak hallgatni, mint inkább hitelt érdemlő embereket látni, akik tanúságtevő életet élnek. Olyan tanúk és példaképek iránt érdeklődnek, mint Kalkuttai Teréz anya, akik hatnak a nyelvi, kulturális és vallási határok fölött is, összekapcsolván azokat. Ők az „élet dialógusának" megszemélyesítői, s oly sok ember számára a reménység nagy jelei.

II.

Ami kiemelkedő, nagy egyéniségeknek sikerült, sikerül-e kultúráinknak, vallásainknak, régióinknak? Sikerül-e Kelet és Nyugat, Európa és Ázsia, modern civilizációk és nagy tradíciók, iszlám és kereszténység – hogy csak néhány feszültségpólust említsek – között úgy együtt élni, hogy az ne a civilizációk összeütközéséhez, „Clash of civilizations", a másik oldal diszkriminációjához vagy épp üldözéshez vezessen, mint újra és újra történelmünkben, s a jelenben is előfordul. A következőkben azt kívánom vázolni, ami reményt hagy számomra ebben a vonatkozásban.

Engedjék meg, hogy teljesen nyíltan a legnehezebb ponttal kezdjem: Mindkét vallás, a kereszténység és az iszlám is,

egyetemes és misszionáló vallásként értelmezi önmagát, tehát nemcsak egy nép, egy ország, hanem minden nép és ország számára. Alapítóiktól, pontosabban szólva, a kinyilatkoztatásból, melyre hagyatkoznak, kapják a küldetést, hogy vigyék el ezt az isteni kinyilatkoztatást, mint az élet és az üdvösség útjának, örömhírének fényét minden emberhez. Ezért lettek vallásaink az első pillanattól fogva misszionálók, s valóban ilyenek ma is. Ez hitünkből fakadó identitásunkhoz feladhatatlanul hozzátartozik.

Hitünk szerint így hangzik az utolsó feladat, melyet Jézus Krisztus a halálból való feltámadása után tanítványainak visszatéréséig, minden időre nézve adott: „Minden hatalom nekem adatott a Mennyben és a Földön. Ezért menjetek el minden néphez, és tegyetek minden embert tanítványommá!" /Mt 28,18./

E feladatnak engedelmeskedve fáradoznak azon a keresztények, hogy minden emberhez elvigyék az evangéliumot. Viszont az iszlám is úgy értelmezi önmagát, mint lezáruló, végérvényes isteni kinyilatkoztatást, melyet Isten minden ember számára gondolt el, s erre, mint az istentisztelet eredeti és valódi útjára, minden embert rá kell vezetni.

Az ilyen igazságigény összeegyeztethető-e egyáltalán a dialógus magatartásával? Nem inkább számtalan konfliktus oka, ezek végkifejletéig, egészen a vallásháborúkig? Ma Nyugaton ezzel kapcsolatban az a vélemény terjedt el széles körben, hogy a „kultúrák dialógusa" csak akkor lenne lehetséges, ha a vallások igazságigényüket visszafogva lemondanának a misszióról. Filozófiailag ezt gyakran azzal indokolják meg, hogy az igazság alapvetően nem ismerhető meg, csak közelítések vannak bizonyosság nélkül, s csak

egy valami valóban biztos, hogy nincs objektív igazság. Ennek kapcsán nagy figyelmet keltett, amikor II. János Pál pápa „Fides et ratio" /Hit és ész/ című írásában kifejezte meggyőződését, hogy a hit és az ész összekapcsolható, hisz az isteni kinyilatkoztatásba vetett hit az észt nem kényszeríti hallgatásba, hanem segítőjét és támogatóját látja benne.

Figyelmet keltett, amikor Khatami elnök, 2000 júliusában Weimarban, Goethe városában a mély benyomást keltő vallási megbeszélésen, világosan megfogalmazta meggyőződését, hogy a „kultúrák dialógusa" egy objektív igazságnak és megismerhetőségének elfogadásával összeegyeztethető. A párbeszéd, amint mondta, út az igazság megközelítéséhez: „A civilizációk és kultúrák párbeszéde olyan fogalom, mely folyamatos munkálkodás révén keletkezett, közelít az igazsághoz, hogy elérje a megértést."[2]

De mit jelent ez, hangzik egy újra és újra felmerülő vád a kinyilatkoztatott vallások ellen, ha az igazság, mint kinyilatkoztatás máris fennáll? Akkor a „kultúrák dialógusának" végül is nem ahhoz kell vezetnie, hogy meggyőzzön az igazságról, hogy elfogadják és hozzá térjenek? Ez a vád mindig és újra megfogalmazódik keresztény közösségek és egyházak közötti dialógusban, s rátelepszik a vallásközi párbeszéd tervére is. Összeegyeztethető-e egymással a missziós feladat és a dialógus-készség? Miben áll a „kultúrák dialógusának" terve a kinyilatkoztatott vallások és igazságigényük kontextusában?

[2] S.M. Khatami, Religiosität und Modernität, Heidelberg 2001, 12 k.

Tudatában vagyok annak, hogy én itt nagyon nehéz és komplex kérdést vetettem föl. Mégis durva hanyagságnak tűnne számomra nem feltenni ezt, még akkor is, ha e keretek között biztosan nem adható rá kielégítő válasz. Kissé rávilágíthatunk a probléma magjára:

Amennyiben helyesen látom, minket kereszténveket és muszlimokat egyesít – de rögtön szét is választ – az a bizonyosság, hogy Isten végérvényes kinyilatkoztatást adott. De, ha mi is ebbe a bizonyosságba kapaszkodunk, mégis tudatában vagyunk, amint Pál apostol mondja, hogy „tudásunk töredékes", most, ebben a földi életben „csak tükörbe nézünk és csak homályos kontúrokat látunk" /1 Kor 13,9.12./. Isten kinyilatkoztatásának befogadói vagyunk történelmi, helyi és kortól függő lehatároltságban. Ezeket a korlátokat gyakran, nem tudatosan használjuk, és ezek minket ellenséges félreértésekhez vezetnek, melyek konfliktusok okaivá válnak. Az említett történelmi feltételek ugyanakkor nagy lehetőségek is, a nekünk ajándékozott kinyilatkoztatásnak és útmutatásának a konkrét életbe, a kulturális formákba, és a politikai intézményekbe történő átültetésére. Országaink történelme igazolja a vallás alkotó és kultúrateremtő erejét.

A vallás ezen „inkulturáció" nélkül absztrakt és életidegen marad. A vallás „inkulturációja" azonban mindig új kihívást jelent, de nem olyan céllal, hogy a vallás lényegét, a kulturális, politikai és gazdasági feltételek révén, melyek között a vallást megélik elfedje, vagy épp meghamisítsa. Inkább a reform eleme kapcsolódik ehhez, mely vallási közösségeink történelmének állandó kísérője.

XXIII. János pápa, akit meglepetésre 78 évesen, igen magas életkorban a Katolikus Egyház fejévé választottak, sokak

még nagyobb meglepetésére, „ökumenikus zsinatot" hívott össze Rómába, a II Vatikáni Zsinatot, melyet sok szempontból a Katolikus Egyház forradalmaként lehet meghatározni. A pápa központi gondolata az volt, hogy a hit változhatatlan igazságait a változó társadalmi feltételek között újra érthetőbbé tegye a mai ember számára, mert ahogy ő mondta: „A ránk bízott ősrégi hitletétemény lényege egy dolog, a módja, ahogy ismertetjük, egy másik dolog". Ő szembefordult a vészjósló prófétákkal, akik korunknak csak rossz oldalát látják, és inkább arra bátorított, hogy az áthagyományozott hit iránt nagy bizalommal viseltessenek, ugyanakkor e hitet és írásbeli forrásait „a modern gondolatok nyelve és kutatási módjai fényében vizsgálják és értelmezzék". A megváltoztathatatlan igazság és annak történelmi, változó megjelenése közötti különbséget természetesen nem olyan egyszerű megvonni. Kereső küzdelmet kér, a hallgatás, a párbeszéd és a változás készségét igényli. Szükséges hozzá a maradandóan érvényes lényeghez való hűség és szilárdság, s olyan bölcsesség, mely a lényegeset a változandótól megkülönbözteti. Éppen itt, a döntés folyamatában jelent nagy segítséget a „kultúrák dialógusa", ha mégiscsak képesek vagyunk egymástól tanulni, amikor ezekkel a kérdésekkel valóban foglalkoznunk kell.

III.

A harmadik és befejező részben szabadjon nekem két területet megneveznem, melyeken a „kultúrák dialógusát" meg lehet és meg kell őrizni.

1. Vallási közösségeinknek teljesen meghatározott történelmi kezdetük van, akkor is, ha eredetük az Isten örökkévalóságában gyökerezik. A dialógus legérdekfeszítőbb feladatai közé tartozik rákérdezni a vallás konkrét inkulturációjának útjaira: Hogyan terjedt el a kereszténység és hogyan az iszlám? Hogyan alakultak ki társadalmilag és politikailag? Hogyan fejlődött a politikai és vallási tekintély viszonya? Más kultúrák mely befolyásoló tényezői váltak hatékonnyá? Hogy csak néhány példát említsünk: Az örmények az idén ünneplik Örményország kereszténnyé válásának 1700. évét. Hosszú történelmük minden vihara ellenére a keresztény vallás és az örmény identitás kapcsolata, ebben a kicsi, de csodálatos népben rendíthetetlen maradt. Más volt a sorsa „Kelet Apostoli Egyházainak"[3], akik között helyénvalóan a perzsiai egyházat is megemlíthetjük, mely megélt „egy óriási fellendülést a heves üldöztetések ellenére – melyek a hivatalos államvallás, a mazdaizmus képviselőinek oldaláról érték –, s az évszázadok folyamán, egészen Kínáig, Tibetig és Indiáig elterjedt. Túlzás nélkül szabadjon őket a misztikusok, misszionáriusok és mártírok egyházának neveznem. Számos törzs – ezek között sok mongol és arab népcsoport – megtérése és az állandó terjeszkedés hosszú periódusa után, az iszlám diadalmenetével lassú és feltartóztathatatlan hanyatlás következett be.[4]

Egy olyan korban, mely hangos sietsége és hektikája következtében az emlékezet elvesztésével fenyeget, nagyon fontos elem a „kultúrák dialógusa", a memória gondozása,

[3] Vö. W. Baum – D. W. Winkler, Die Apostolische Kirche des Ostens. Geschichte der sogenannten Nestorianer, Klagenfurt 2000.

[4] G. Bunge, Einleitung zu: Rabban Jansep Hazzaya, Briefe über das geistliche Leben und verwandte Schriften. Ostsyrische Mystik des 8. Jh., Trier 1982, 1 k.

és a történelmi összefüggések tudatossá válása, azért, hogy a jelent is jobban megértse. Első disszertációmat Szophroniosz jeruzsálemi pátriárkáról írtam, aki 638-ban a Hedzsra 16. évében Jeruzsálem városát Omar kalifának átadni kényszerült. Engem még ma is izgat, hogy ezt a világtörténelmi, a jelenig kiható órát tanulmányozzam.[5]

A történelem tanulmányozásakor nehezebb a megkülönböztetés: mi ebben a történelemben a jó, milyen kevésbé jó fejlemények voltak, netán hol lett a vallásnak, az isteni feladatnak lényege elfeledve, vagy épp elárulva. Amilyen nehéz a történelem fölötti ítéletben igaznak maradni, annyira elengedhetetlen a történelmet tisztességesen és nyíltan, feketén-fehéren körüljárni. II. János Pál pápa az elmúlt évben egy ilyen visszapillantást merészelt tenni a keresztény történelemre. A következő kérdést tette fel: „Hol tértünk el Isten akaratától, hol váltunk hűtlenné?" S a pápa az „emlékezet megtisztítására" hívott fel, ami nélkül nem lehet jó sorunk a jövőben – ahogy fogalmazott. Jézus mondta: „Az igazság szabaddá tesz titeket" /Jn 8,32/. Nem azért van szükségünk a történelemről mondott igazságra, mert félünk, mivel az Isten igaz, hiszen Ő irgalmas is. Csak a hazugságtól szükséges félnünk.

2. A „kultúrák dialógusában" egyre több szó esik erkölcsi kérdésekről. A globalizált világban a problémák és a követelmények mindenekelőtt globálisak. A technikai és tudományos tudás és képesség világszerte visszautasíthatatlan. Ma sokkal többre vagyunk képesek, mint amit szabadna tenni. Technikai lehetőségeink sokkal gyorsabban fejlődtek erkölcsi

[5] Vö. mein Buch: Sophrone de Jérusalem. Vie monastique et confession dogmatique, Paris 1972.

képességünknél, mellyel azokat körül kell járnunk. Az atomenergia és a géntechnológia magas szintű erkölcsi felelősséget követel meg. De éppen itt játszanak hatalmas szerepet a nagy gazdasági érdekek. A környezet szennyezése a Földön minden embert fenyeget. Senki, de egy ország sem, sziget ma már. Csak közösen együtt tudunk az úton járni. Ehhez mindenek előtt, úgy tűnik nekem, két dolog szükséges: a személyes felelősség kialakítása, és ehhez kapcsolódóan a felelősség elve.

Vallásaink közös kincse, hogy Isten törvényét az ember szívébe írta. Nemcsak rajta kívül eső dolgokból tanulja meg, hanem belülről is tud róla. A II. Vatikáni Zsinat ezt nagyon szépen megfogalmazta: „Lelkiismeretének mélyén az ember felfedez egy törvényt, melyet nem ő maga ad magának, de amelynek engedelmeskednie kell, melynek hangja őt a szeretetre, a jó megtételére és a gonoszság elhagyására hívja fel, és ha szükséges, a szív füleiben cseng: Tedd ezt, kerüld azt! Mert van az embernek olyan törvénye, melyet Isten beírt a szívébe, s épp az a méltósága, hogy ennek engedelmeskedjen, s ami alapján majd meg is ítéltetik."[6]

Minél összetettebb lesz a világ, minél magasabb etikai követelmények lesznek, annál fontosabb élesíteni a lelkiismeretet, meghallani a hangját. A nyugati, modern filozófiában, de az általános, köznapi értelmezésben is gyakran a lelkiismeretet teljesen szubjektív, pusztán személyes ügynek tekintik. Így aztán könnyen válik az individualizmus leplévé, mely önmagának állít normát. Bár a lelkiismeret valójában, amint a II. Vatikáni Zsinat tovább fejtegeti, „a legelrejtettebb közép,

[6] Pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute „Gaudium et spes", 16. par.

szentély az emberben, ahol egyedül van az Istennel, akinek hangját bensőjének e legmélyén hallja".[7] S éppen szívének legbensőbbjében hív ez a hang arra, ami mindenki számára igaz és érvényes. Ha lelkiismeretem megró, mert testvéremet megcsaltam vagy becsaptam, úgy máris tudom, hogy ki a másik. Ő is hallja, ha lelkiismerete tompává vált, Istennek ugyanazt a hangját szívében: Nem szabad hazudni! Jaj annak a népnek, országnak, melyben a lelkiismeret hangját elfojtják. Láttuk a nemzeti szocializmusban és a kommunizmusban, hogy milyen embernyomorító hatásúak az Isten nélküli ideológiák, melyek Isten hangját az emberi szívben megölni szándékoztak. Ma látjuk a globalizált civilizáció veszélyét, mely azt gondolja, hogy csak anyagi és technikai javakra építve, „ az ember jólétét Isten, a legnagyobb jó, kikapcsolásával kell valóra váltani."[8]

Épp a mi rendkívül gyorsan változó korunkban van különösen nagy szükség hathatósan lelkiismeretes emberekre, akik készek arra, hogy felelősséget vállaljanak és hordozzanak. A nagy zsidó filozófus, Hans Jonas, etikát alkotott mai, technikailag oly naggyá lett, korunk számára a felelősség elve alapján.[9] A civilizációk dialógusában is arról beszélnek, hogy hogyan lehet közös felelősséget vállalni mai tudásunkért és képességeinkért. Ez a lelkiismeret hangjának meghallása mellett szakmai kompetenciát is igényel. A dolgokat szakmai helyességgel tenni, a mindenkori szakterület mértékadó módján. A kommunizmus megkísérelte, hogy a szak-

---

[7] Uo.

[8] Johannes Paul II., Botschaft zum Weltfriedenstag 2001.

[9] H. Jonas, Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation, Frankfurt/M. 1979.

mai hozzáértés helyére ideológiát ültessen. Az eredmény ezzel egyenes arányosan katasztrofális volt. Orvostudomány, gazdaság, politika mindegyiknek saját törvényszerűségei vannak, melyekre ügyelni kell, melyek kultúrák és vallások határain túl is érvényesek, de amelyeknek közös alapja az isteni rendben gyökerezik. Ahol az orvostudomány, a gazdaság és a politika erről az isteni rendről, mint alapjáról elfelejtkezik vagy épp megtagadja azt, ott nemsokára az emberre kárt hozó, pusztító orvostudománnyá, gazdasággá és politikává válik.

Éppen ennél az utolsó pontnál látom különleges lehetőségét a „kultúrák dialógusának". Miközben a világ más részein állandóan csak a legszükségesebb orvosi ellátásra van lehetőség, addig Nyugat országaiban az orvostudomány nem átallja a technológiai mértéktelenség határait döngetni. A globalizált gazdaság sem átallja a mértéktelenség határait döngetni, bár egyre igazságosabb elosztás és mindenki egyre nagyobb együttműködése után kiált, a néhány kézben összpontosuló monopolizálódás helyett. A követelmények mindnyájunk számára közösek, s közös választ is igényelnek. Elengedhetetlenül fontos, amit Khatami elnök 1999-ben az UNESCO előtt mondott: „A negatív tolerancia fázisából az ellentétes oldalon állók segítésének fázisába kell átlépni... Nemcsak tolerálni szükséges másokat, hanem együtt is dolgozni velük."

Engedjék meg nekem, hogy zárásként ahhoz a különleges csoporthoz forduljak, akié a jövő: az ifjúság felé. Milyen példát adunk mi felnőttek, vallási vezetők, politikusok, nevelők a fiataloknak? Ha mi, korunk követelményeit nem tisztességes és nyílt dialógusban közelítjük meg, akkor fennáll a ve-

szély, hogy a fiatal emberek szkeptikusan és csalódottan elfordulnak a vallástól, amint ez Európában a végtelen vallásháborúk drámája miatt történt. Az európai ateizmus is, mely oly sok fájdalmat hozott a világra, a vallási pártok hatalmi harcainak következménye volt. Csak a megélt embertársi szeretet, a misztika, az imádság forrásaiból származó vallási megújulás, csak hiteles tanúk és példaképek képesek az új, fiatal generációnak a vallás kapuját újra megnyitni. Közösen hinnünk kell azt, hogy egykor az Isten előtt azért leszünk kénytelenek számot adni, amit tettünk, vagy amit tenni elmulasztottunk. A mindenható és irgalmas Isten segíteni akar nekünk, hogy nagy példaképeink segítségével vallásunkat, mint szolgálatot Istennek való odaadásként és az emberekért éljük, mint olyan istenszeretetet, mely minden emberre kihat, amint azt egy al-Hallog[10], egy Rumi[11], vagy mint Teréz anya megélte. Ezután válhatunk mi is a küldetés hiteles tanúivá, melyre – mindegyikünk különleges módon – Istentől az emberek szolgálatára megbízatást kaptunk.

Fordította: Soltész János

[10] Vö. Annemarie Schimmel, Al-Halladsch – „O leute, rettet mich vor Gott". Texte islamischer Mystik, Freiburg/Br. 1985.

[11] Vö. dies., Rumi. Ich bin Wind und du bist Feuer. Leben und Werk des grossen Mystikers, München 1978.

Harald VOCKE

Négy pápa és Palesztina

Megjegyzések a közel-keleti konfliktus teológiai értékeléséhez

A világ legrégebbi gettója Velencében található. Ennek zsinagógái a maguk egyszerűségében igen megindítóak. A zsidók Spanyolországból való kiűzetése után Velencében továbbra is együtt éltek keresztények és zsidók. A hitleri Németország által folytatott zsidóüldözés itt is tragikus következményekkel járt: az Auschwitzbe elhurcolt 204 zsidó közül csak nyolc tért vissza otthonába. A múlt század második felének két pápája, XXIII. János és I. János Pál is pontifikátusát megelőzően Velence pátriárkája volt. A pápai szolgálat diplomatájaként Giuseppe Roncalli már a második világháború alatt Isztambulban lépéseket tett annak érdekében, hogy a zsidókat Palesztinába való menekülésükben segítse. Pápaként XXIII. János nyíltan kifejezte rokonszenvét a zsidó nép, mindenekelőtt az Izraelben élő zsidók iránt. Az általa összehívott zsinat osztotta a pápának azt a véleményét, hogy elő kell készíteni egy olyan dokumentumot, mely a Katolikus Egyház és a zsidóság viszonyát rendezi. Csak halála után jelent meg az erről szóló dokumentum, az eredeti tervezettel erősen meg nem egyező szöveg.

Albino Luciano, még mielőtt rövid pápaságát I. János Pál pápaként elkezdte volna, mint velencei pátriárka a következőket nyilatkozta: „Természetesen teljes jóakarattal nézem a

zsidók Palesztinába való visszatérését és hiszem, hogy a szétszóratás évei után joguk van egy saját államhoz." A Camp David-ben megrendezett Izrael és Egyiptom közötti döntő és utolsó tárgyalások megkezdése előtt I. János Pál imádságra hívott fel, hogy a Közel-Keleten igazságos és tökéletes béke valósulhasson meg. Magyarázatként hozzáfűzte: „Igazságos, ez azt jelenti, hogy minden, a konfliktusban résztvevő elégedett legyen. Tökéletes, ez azt jelenti, hogy nem szabad egyetlen kérdést sem megválaszolatlanul hagyni: sem a palesztinok problémáját, sem Izrael biztonságát, sem pedig a szent várost, Jeruzsálemet."

Az idézetek Ulrike Koltermann „Pápák és Palesztina – A Vatikán közel-keleti politikája 1947 és 1997 között"[1] című művéből származnak, amely a bonni egyetemen benyújtott teológiai disszertáció bővített változata. A könyvet már sok dicséret érte. Nagyon kemény munka gyümölcseként szolgáltat a teljesség igényével idézeteket a pápák vagy a kúria más képviselői részéről a fél évszázados Palesztina-konfliktussal kapcsolatban. Az Palesztinában élő arabok – a szerzőnő „palesztinaiaknak" nevezi őket – a közel-keleti konfliktusban gyakran jutnak szóhoz. Ritkábban és egyoldalúbban idézik az izraeli politikusokat. Ez már az irodalomjegyzékben, a szerzőnő által használt archívumokra való utalásból is látszik.

Az izraeli külügyminisztérium 1982. szeptember 12-i közleményének tartalma viszont nagyon részletesen jelenik meg. A szöveg a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) régi vezetőjének, Arafatnak II. János Pál pápánál tett első látogatásának bejelentésére hivatkozik: „Ugyanaz az Egyház, mely a zsidók több mint hat éven át tartó mészárlása ellen

[1] 214. És 215. Oldal, Aschendorff Verlagsbuchhandlung, Münster 2001.

egy szót sem szólt Európában, és hét éven keresztül nem sokat szólt a Libanonban élő keresztények meggyilkolása ellen, most készen áll arra, hogy találkozzon azzal az emberrel, aki a libanoni gaztettet végrehajtotta és Izrael elpusztítását tűzte ki maga elé célul, ami a német nácik művének beteljesítését jelenti. Ha a pápa találkozik Arafattal, akkor ez az Egyház morális helyzetéről mutat meg valamit."[2] Egy külpolitikai dokumentumban ez mindenképpen szokatlan hangnem. A közvélemény szerint az izraeli vádak ellen nem sok mindent lehet felhozni. A jezsuita Jean Aucagne, akit mind keleten, mind a saját rendjén belül nagy tisztelet övez, Arafat Vatikánban tett látogatását úgy jellemezte, mint „komoly botrányt a libanoni keresztények számára, akik megvédték országukat a terroristáktól, ... akik azt palesztinai uralom alatt lévő moszlim országgá akarták tenni."[3]

A Vatikán nyilvános válaszában Izrael vádjait „az igazság elferdítésének" nevezte, „mely nem maradhat válasz nélkül". A Vatikán utalása a Katolikus Egyház papjaira és szervezeteire, melyek „ezer és ezer zsidót" megvédtek, természetesen nem mond ellent az izraeli nyilatkozat által említett ténynek: „Az Egyház" – és ez alatt XII. Piusz pápát kell érteni – a második világháború alatt valóban nem foglalt hivatalosan állást a hitleri Németország által meggyilkolt zsidók millióinak ügyében. Ezt az izraeli diplomácia szokatlanul gyakran veti a Vatikán szemére, nem ritkán összekötve a Vatikánnak Palesztinával kapcsolatos politikájának kritikájával. Ez a polémia a zsidó állam érdekeit szolgálta, ezt mutatja élessége összehasonlítva Izrael magatartásával Nagy Britanniával szem-

[2] Koltermann, 239.o.
[3] Koltermann, 240.o.

ben az elmúlt fél évszázadban. A brit megbízott hatalom azt a feladatot kapta a Népszövetségtől, hogy Palesztinában segítse a „zsidó nép számára létesítendő telepek" építését, viszont majdnem éppen az ellenkezőjét tette és a zsidók arab ellenfeleinek fogta pártját. Ezen viszont az izraeli külügyminisztérium az utóbbi évtizedekben nyilvános kijelentéseiben soha nem ütközött meg.

Izrael állam megalapítása után 46 évvel és 12 évvel Arafat első hivatalos vatikáni látogatása után végül sikerült: a Vatikán és Izrael 1994. június 14-én felvette a teljes diplomáciai kapcsolatokat. Az ide vezető utat egy vatikáni–izraeli „alapmegállapodás" készítette elő. Az egyik döntő passzusban ez áll: „A Szentszék fenntartja magának azt a jogát, hogy minden esetben gyakorolja morális tanító hivatását, kellően kiemelve, hogy sajátos karakterénél fogva ünnepélyesen kötelezve van arra, hogy minden kifejezetten világi konfliktustól távol tartsa magát. Ez érvényes a vitatott területek és a tisztázatlan határkérdések esetében is."[4]. 1986-ban II. János Pál volt az első, aki pápaként meglátogatta a római zsinagógát. Ekkor ezt nyilatkozta: „A (zsidósággal) olyan kapcsolatban vagyunk, mint egyetlen más vallással sem. Ti vagytok a mi szeretett testvéreink, és bizonyos értelemben azt mondhatnánk, hogy a mi idősebb testvéreink."[5]

Az, hogy ilyen szövegek elérhető közelségbe kerültek, mindannyiszor a források megadásával, mindenképpen Ulrike Koltermann könyvének jelentős haszna. Megkönnyíthette volna azt a régen esedékes alapvitát, mely arról szól, hogy milyen volt a Katolikus Egyház magatartása a holo-

[4] Koltermann, 299.o.
[5] Koltermann, 249.o.

kauszt katasztrófája előtt, után és közben a zsidókkal szemben, és könnyebbé tehette volna a további vitát a közel-keleti konfliktus hátterével kapcsolatban. Az anyag, melyet Ulrike Koltermann könyvében összegyűjtött, olyan sokrétű és szerteágazó, hogy bizonyos egyoldalúságok majdnem elkerülhetetlenek. Ez viszont akár előny is lehetne, mert a szerzőnő néhány döntő kérdésben gond nélkül és egyértelműen a „Palesztin Felszabadítási Szervezet" (PFSZ) álláspontját képviseli. Hiszen éppen ez az az álláspont, melyet a keresztény világon belül vitatni kell és felül kell vizsgálni.

Most pedig vizsgáljuk meg kritikusan, hogy mit jelent a „palesztin nép" fogalom. Már XII. Piusz is használta ezt a formulát. Ajánlatos egy visszapillantást tennünk. A török birodalomban „Palesztina" alatt Szíria egyik része volt értendő. Még abban a dokumentumban, melyben a Népszövetség Nagy Britanniának azt a feladatot adta, hogy hatalmi megbízatást gyakoroljon „Palesztina" felett, akkor még a Jordán keleti partja is ennek a területnek a kiszélesített része volt. A mai Jordánia akkoriban, az első világháború utáni kezdeti időkben, még szinte teljesen lakatlan volt. A Jordán nyugati része is Palesztinához tartozott, csak ez jobban be volt telepítve, méghozzá zsidó telepesekkel, akik a XIX. század második felétől városiassá tették ezt a vidéket, mocsarakat csapoltak le és tettek szárazzá, legyőzték a malária járványt, és a mezőgazdaságot európai módszerekkel kezdték el művelni.

Ahogy a szíriai arabokat, ezeket a zsidókat és utódaikat ugyanúgy lehetne „palesztinoknak" nevezni, hiszen Libanont és Transz-Jordániát gazdaságilag újra felvirágoztatták; Júdeában, Szamariában és Galileában munkát és új otthont találva. Néhány libanoni családban manapság külön nehézséget jelent eldönteni, hogy ők ténylegesen libanoniak vagy „pa-

lesztinaiak". Palesztinának a török fennhatóság alól való felszabadításakor a britek oldalán egy „zsidó légió" is harcolt. A T. E. Lawrence „A bölcsesség hét oszlopa" című művében elfogultan és hamisan dicsőített hadjárat[6] katonai jelentősége egyértelműen kisebb volt, mint azon zsidó egységeké, melyek a rendes brit harcokban Palesztina és Szíria elfoglalásában részt vettek.

Nyugat-Európában manapság alig ismert, hogy az első világháború után a zsidók milliói micsoda nyomorúságos körülmények között éltek Kelet-Európában, mielőtt legtöbbjük a gázkamrákban meghalt. T. E. Lawence és azonos gondolkodású társai Palesztina brit vezetése alatt nagyon erősen ellenezték a brit külügyminiszter, Lord Balfour nevével fémjelzett nyilatkozat megvalósítását. Ebben Anglia 1917-ben formálisan arra kötelezte magát, hogy „minden tőle telhetőt" megtesz azért, hogy megkönnyítse, illetve elősegítse „a zsidó nép számára Palesztinában egy nemzeti telep megépítését". A Balfour-nyilatkozatot a brit tisztek meg akarták buktatni, ennek érdekében Palesztinában rögtön az első világháború vége után radikális arabokat bujtottak fel, hogy a zsidó bevándorlók ellen merényleteket kövessenek el. A Közel-Kelet történetének ez manapság egy igencsak elfelejtett, mégis nagyon jelentős fejezete. Annál fontosabb Európa és az Egyesült Államok nem zsidó olvasóinak az, amit Shmuel Katz izraeli szerző Wladimir Jabotinsky (1880–1940) cionista vezérről szóló életrajzában dokumentált, olyan források felhasználásával, melyek azelőtt messzemenően feltáratlanul hevertek az európai archívumokban[7].

---

[6] Lásd még ehhez Richard Aldington tárgyi lényegében meg nem cáfolt érveit, Lawrence of Arabia, A Biographical Inquiry című könyvében, London 1955.

[7] Lone Wolf / A Biography of Vladimir (Ze'ev) Jabotinsky. Barricade Books, New York 1996, ISBN I-56980-042-1.

Wladimir Jabotinsky volt a cionizmus legtermékenyebb gondolkodója a múlt század első évtizedeiben. Ő is teljesen tisztában volt azzal, hogy egy a jövőben alapítandó zsidó államban a zsidóknak és az araboknak egymás mellett kell élnie. Ebben a bizonyos jövőbeli zsidó államban elengedhetetlennek tartotta a zsidó többséget. A gyakran igen szenvedélyes vitában, melyet Izrael állam megalapításáért folytatott, Jabotinsky mégis határozottan elutasította azt a gondolatot, hogy az arabokat ki kell onnan űzni. Azt szorgalmazta, hogy a zsidó többség Palesztinában az egzisztenciájukban megingott kelet-európai zsidók bevándorlásával történjen meg[8]. De az egykori „Nemzeti telepek a zsidó nép számára" nevű tervezetből az 1939 májusában kiadott brit „Fehér Könyvben" már csak foszlányok maradtak. A zsidó bevándorlók aránya ebben a veszélyes időben a brit kormány által az elkövetkezendő öt évben 10.000-re lett redukálva évenként. Később, egy a brit főbiztos által meghozott döntés értelmében további 25.000 bevándorló érkezhetett adandó alkalommal.

Nem csoda, hogy ezután az illegális zsidó bevándorlók aránya egyre nőtt a mandátum területén. Mégis, még Angliában is csekély volt a megértés ezen a téren. VI. György király a Foreign Office aktái szerint tudott arról, hogy „különböző országok zsidó menekültjei titokban Palesztinába érkeztek". A király „örömmel fogadta, hogy olyan lépések (intézkedések) vették kezdetüket, melyek megakadályozzák ezeknek az embereknek, hogy elhagyják hazájukat." A király által gyanútlanul üdvözölt lépések többek között azt jelentették, hogy a berlini brit nagykövet, Sir Nevile Henderson, ar-

[8] Katz, 1245k.

ra kérte a birodalmi kormányzatot, hogy a zsidók külföldre való szállításában a német hajók használatát „bátortalanítsa el". Ezt a Foriegn Office 1939. március 2-i aktája bizonyítja. Ezen brit diplomáciai lépés után néhány héttel a Hitler-kormány általános kiutazási tilalmat rendelt el a zsidók számára.[9]

Jabotinsky 1940-ben kimerülten halt meg az Egyesült Államokban. A királyi bizottság, mely a végzetes 1939 májusában kiadott brit *Fehér Könyv*-ért felelős volt, egyik ülésén megkérdezte őt, hogy milyen engedményre lenne kész a további zsidó bevándorlók számát tekintve. Ő azonban elutasította, hogy számokat mondjon: „Milliókat kell megmentenünk, sok millió embert." Nem tudta, hogy mennyi zsidót kell megmenteni, a harmadát, a felét vagy a negyedét az egész zsidóságnak, mindenesetre milliókról volt szó. „Bizonyosan él kb. három vagy négy millió zsidó Kelet-Európában, akik Palesztina ajtaján kopognak, hogy beengedjék, vagyis megmentsék őket."[10] A brit 1939-es Fehér Könyv bezárta Palesztina ajtaját a Hitler elől menekülő zsidók előtt. Válaszként megkezdődött a zsidó gerilla háború a brit megbízott hatalom ellen.[11] A PFSZ képviselői gyakran magyarázták gyanútlan német beszédpartnereiknek, hogy Németországnak különleges kötelességei vannak Palesztina arab lakosságával szemben. Hiszen a holokauszt nélkül soha sem jött volna létre Izrael állam. Ezzel szemben meg kell gondolni: ha Anglia a harmincas években az akkor még mindig gyéren lakott Palesztinát megnyitotta volna Kelet-Európa elszegényedett zsidó tömegei számára, akkor sokkal korábban

[9] Katz, 1706. o.
[10] Katz, 1522. o.
[11] Katz, 1724-27.

és a gerillaharc vérontása nélkül jöhetett volna létre a Közel-Keleten egy virágzó és túlnyomórészt zsidók által lakott állam.

Ma palesztin arabok százezrei élnek közel vagy távol a hazájuktól vagy őseik hazájától, részben tekintélyes jólétben, részben szörnyű szegénységben. Több mint fél évszázada léteznek az arab országokban és Izraelben az Egyesült Nemzetek által felügyelt „menekülttáborok". Nincs attól szomorúbb látvány, mint amikor menekülteket látunk, akik hátukon zsákokban vagy szegényes járműveken viszik megmaradt holmijukat, menekülve a háborús területekről. A tudósító látta az arab menekültek áradatát a jordán Allenby-hídon, közvetlenül az 1967-es júniusi háború után, ahogy leverten, kétségbeesve hagyták el a Jordán nyugati részét, melyet Izrael meghódított. Mélyen együtt érzett az egyiptomi diktátor, Nasser által kirobbantott háború áldozataival. Mégis akkoriban, 1967 nyarán és őszén a nyugati népek inkább Izrael oldalán álltak. Még hónapokkal a júniusi háború után is csekély volt a nyugati segélyszervezetek készsége Németországban és általában nyugaton, hogy segítsenek az Izrael által megszállt területeken maradt arabokon.[12]

XII. Piusz már néhány hónappal Izrael állam megalapítása után az *In multiplicibus curis* című enciklikájában „sok ezer száműzöttről és menekültről" beszélt, „akik hazájukból elűzve kóborolnak, menedéket és kenyeret keresve." Koltermann így vélekedik „Pápák és Palesztina" című könyvében: „XII. Piusz nyílván abban a tudatban írt, hogy a palesztin menekültek elsősorban nem szabad akaratukból vagy az arab

[12] A szerző beszélgetése a Misereor püspöki segélyszervezettel, melynek vezetője Dossing prelátus csak ritkán habozott előítéletektől mentesen segítséget nyújtani, ha nagy veszély volt és mások kudarcot vallottak.

propaganda következményeként hagyták el hazájukat, hanem többségüket az izraeli hadsereg űzte ki."[13] Ehhez a téves felfogáshoz a szerzőnő idéz egy 1994-ben Oxfordban megjelent írást és egy arab szerző könyvét. Viszont itt izraeli forrásokat is fel kellett volna használni. Az arabok többségének Palesztinából való kiűzése, amit a fiatal izraeli hadsereg hajtott végre, az első arab-izraeli háborúban, 1948-1949-ben történt meg. Ezt a tudósító már az ötvenes évek közepén egy hiteles szemtanútól hallotta, aki 1948-ban arab oldalon az éppen akkor alapított zsidó állam ellen harcolt. Abdul Hamid Richternek, a Szaúd-Arábiai német nagykövetség német házmesterének azt kellett megélnie, hogy nem csak a Jordán nyugati részén lévő arab falvakban élő földművesek, hanem a besorozott arab hadsereg is, melyet a zsidó állam a megsemmisítéssel fenyegetett, az első ütközetek után sűrű rajokban naphosszat menekült kelet felé.

Az arabok sorsa a menekülttáborokban iszonyatos. Viszont Európában a mai újságolvasó vagy televíziónéző már semmit sem tud arról, hogyan kezdődött a menekülőknek ez a nyomora. Nagy-Britannia 1947 májusában közölte, hogy a Népszövetségtől kapott, Palesztina közigazgatását illető mandátumáról lemond. A Jordán keleti partján fekvő területeket, melyek a Balfour-megegyezés idején még Palesztinához tartoztak, az angolok egyébként is leválasztották régen az eredeti mandátum-területről. Ezeknek a területeknek Transzjordánia államként nemsokára önállóvá kellet volna válniuk a brit gyarmattartó hatalomtól. Az Egyesült Nemzetek Palesztina felosztási tervezetében a Jordántól nyugatra csak egy keskeny sivatagi szakaszt szánt volna a jövendő zsidó államnak. A Jordán nyugati részén egy nagyobb territóri-

[13] Koltermann, 46.o.

um állt volna államterületként az arabok rendelkezésére. Jeruzsálem számára egy különleges státust terveztek.

Bár a tervezet a zsidók számára óriási hátrányokkal járt, vezetőik elfogadták. 1948 május 14-én az utolsó brit főbiztos is elhagyta Palesztinát, és Ben Gurion még ugyanazon a napon kikiáltotta a szuverén Izrael állam megalapítását. A palesztinai mandátumterület arab szomszédos államai elutasították a felosztási tervet. Megtámadták Izraelt, még Irak is, pedig Iraknak nincs Palesztinával közös határvonala. A harcokban a zsidó állam a felosztási tervben megállapított határokkal szemben képes volt területét kibővíteni. Arab oldalon csak az angol Glubb Pascha által kiképzett transzjordániai hadsereg bizonyult sikeresnek. Ez biztosította az arabok számára az eredetileg az Egyesült Nemzetek által nekik szánt területeket a Jordán nyugati oldalán, és kemény harcok után Jeruzsálem óvárosának majdnem az egészét.

Dicséretes, hogy Ulrike Koltermann szó szerint idézi az Izrael államalapításához írt egyik állásfoglalást, melyre Rómában ma már nem nagyon szívesen emlékeznek. Az Osservatore Romano, a Vatikán hivatalos szócsöve, 1948 május 28 /29-i kiadásában ezt lehet olvasni: „Senki se akarja azt kijelenteni, hogy a muzulmánok vagy a cionisták ugyanúgy kötődnének a Szentföldhöz, mint a keresztények. A müezzin a minaretben nem Jeruzsálem felé prédikál. A cionizmus nem a Biblia Izraele, hanem a Balfour-megegyezésé, tehát a mai időé, a huszadik századé, és ez nem más, mint egy világnézetileg és politikailag is laikus állam. A szent helyek a keresztényekéi maradnak, ahonnan a nevüket is kapták; és a Szentföld a keresztények földje, akik ezt minden népek közös hazájának tekintik, mert ez a civilizáció szülőföldje."

Mindez egy olyan állam nem éppen kedves üdvözlése volt, mely a világon szétszórt zsidók számára sok évszázados szenvedés után először nyújtott azóta otthont, mióta a rómaiak lerombolták Jeruzsálemet. A cionista mozgalmon belüli különböző áramlatokról a Vatikán 1948-ban nyilvánvalóan keveset tudott. A cionisták Európában, az Egyesült Államokban és az éppen csak megalapított zsidó államban két iszonyúan ellenséges táborra szakadtak. A brit cionista vezér Chaim Weizmann és a szocialista Ben Gurion hosszú ideig tétovázott, míg egyértelműen egy a zsidók számára alapított állam mellett döntött. Ez egy világi, laikus állam lett volna. Jabotinsky a konzervatív „revizionisták" vezéreként a Cionista Világszervezetben már a húszas években elhatárolta magát Chaim Weizmanntól és Ben Guriontól. 1935-ben alapította meg az Új Cionista Szervezetet. Szerinte világos volt: az egyén számára a vallásnak magánügynek kellene maradnia. Mégis „az állam és önmagunk, mint nép számára ez a legfontosabb dolgok közé tartozik, hogy az örök lángot ne oltsák ki, hogy a zsinagógákban és a templomokban gyertyát gyújtsanak, hogy a próféták hangját élő hangként hallgassák az emberek népünk házaiban."[14]

Később az Új Cionista Szervezet egyik alapdokumentumában Jabotinsky a cionizmus céljait így definiálta: „A zsidó nép megszabadítása, országának és nyelvének élővé tétele, és a Tóra szent kincseinek abba való beültetése."[15] Bizonyos szempontból hátrányos volt a Vatikán és a zsidó állam közötti kapcsolatban az, hogy ez utóbbinak megalapítása után majdnem három évtizedig a Munkáspárt politikusai voltak a

[14] Idézve Schmuel Katz-tól, i.m. 1459.o.
[15] Katz, 1459.o.

kormányfői. Ők ténylegesen egy „világnézetileg és politikai szempontból laikus állam"-ot képviseltek, ahogy ezt az Osservatore Romano 1948-ban az államszervezet egészét nézve felvetette. Jabotinsky követői és tanítványai, mint Begin, Schamir vagy Scharon, valamint gondolataik és fejlődési folyamatuk Európában még ma is csak kevéssé ismert. Miért lett volna ez a római kúriában 1948-ban másképp? Azt sem vették kellően figyelembe a Vatikánban, hogy Izrael államalapításának hosszú útját mennyire erősen és döntően határozta meg a „zsidó veszély", ahogy az elszegényedett, megvetett és újra meg újra üldözött kelet-európai zsidók millióinak szükséghelyzetét a Holocaust előtt nevezték.

Az elmúlt évszázad pápái közül VI. Pál pápa volt az leginkább, aki Palesztina arabjainak számára a „igazságosságot" követelt. Ezen mindenekelőtt a menekülttáborok arabjait értette. Valóban iszonyú igazságtalanság történt és történik mind a mai napig ezekkel a táborokban lakó emberekkel szemben. A táborok mindenekelőtt humanitárius gyorssegítségként jöttek létre, olyan sátorokból álló táborokról van szó, melyekben az élethez legszükségesebb dolgokat szét lehetett osztani. Ezekből a szükségszállásokból nemsokára telepek lettek több százezer politikai túsz részére, akikkel az arab államok nyomást akartak gyakorolni a világ nyilvánosságára, mindenekelőtt azonban a nyugati nagyhatalmakra.

Az 1948–1949-es arab-izraeli háború arab menekültjeinek számát összesen 850.000 és 900.000 közötti lélekszámra becsülték.[16] Egyiptom és Irak felszólította Palesztina arab lakosságát az ellenségeskedések kezdetén, hogy maradéktalanul meneküljenek a szomszédos arab államokba. Ez

[16] A Közel- és a Közép-Kelet / Politika, Társadalom, Gazdaság, Történelem, Kultúra. Kiadta Udo Steinbach és Robert Rüdiger . Opladen 1988, I, 37.o.

megkönnyítette volna az arab hadseregeknek Izrael legyőzését. A menekültek ezzel az Izrael arab szomszédai által vezetett, a zsidó államot támadó háború áldozatai lettek, ugyanakkor az is közrejátszott, hogy az izraeli haderőt még ma is nehezen elképzelhető módon tévesen alábecsülték. A francia Észak-Afrika még az első arab-izraeli háború után is Franciaország gyarmatosító hatalma alatt állt. Egyiptom, Irak, Szíria és Libanon viszont a múlt század ötvenes éveinek kezdetén már független és gazdaságilag virágzó állam volt.

Az író az 1952/53-as években Egyiptomban élt és csodálat töltötte el az ország akkori gazdagsága miatt, ami az egyiptomi gyapjú Nyugat-Európába és az Egyesült Államokba való exportálásának következménye volt. Iraknak hasonlóan nagy bevétele volt a kőolajexportból. Szíriát és Libanont összehasonlítva a későbbi fejlődéssel akkor még éppenséggel jómódúnak lehetett mondani. Az arabok vezetői az iszonyúan csalódott arab tömegektől való félelmükben mégsem merték vereségük után Izraellel megkötni a békét, vagy legalább elismerni a gyűlölt zsidó állam egzisztenciáját. Ugyanígy nem voltak erre hajlandóak Izrael ellenségei az 1956-os és 1967-es háborúk után. A hetvenes évekig Libanonban az iskolai atlaszokban nem lehetett Izrael államot találni a térképeken. Csak „Palesztina" volt jelölve az egykori brit mandátumterület helyén, és ez még ma is így van a legtöbb arab országban.

Csak csodálkozással, sőt talán ijedtséggel ismeri fel az ember visszatekintve az elmúlt fél évszázadra, hogy az arab államok, sőt az egész emberiség milyen sokáig semmibe vette az emberség és a józan ész legegyszerűbb törvényeit, amennyiben az egykori mandátumterület, Palesztina arab menekültjeiről volt szó. Már régen el kellett volna őket engedni a tá-

borokból és be kellett volna őket illeszteni szabad a mindennapi életbe. Mindenkinek, aki a közel-keleti igazságosság mellett fel akar lépni, az kell, hogy legyen az első és legfontosabb feladata, hogy a menekülttáborokat felszámolja. De ezért nem Izraelnek kell viselnie a felelősség terhét. A zsidó állam megalapítása után az arab államok saját részükről zsidók százezreit fosztották meg tulajdonuktól, és ezzel arra kényszerítették őket, hogy Izraelbe, Európába vagy az Egyesült Államokba vándoroljanak ki. Erről miért nem beszél senki azóta?

Már az 1967 júniusában zajlott ún. Hat-Napos arab-izraeli háború kezdete előtt az Egyesült Államok észrevette, hogy a palesztin-arabok visszaéltek a menekülttáborral és gerillaharcosok kiképzésére használták fel. Johnson amerikai elnök ennek a visszaélésnek a megszüntetését követelte. Az akkori PFSZ vezetés erre azzal a fenyegetéssel válaszolt, hogy az egész Közel-Keleten lerombolják az amerikai intézményeket, amennyiben az Egyesült Államok a tábor fenntartását nem fizeti. A júniusi háború kirobbanása a vita szempontjából váratlan kimenetelt hozott: Az arabok újabb menekülthullámához vezetett, akik elhagyták az addig Jordánia által kormányzott és csak arabok lakta területeket a Jordán nyugati oldalán.

1950 óta a menekülteket egy az Egyesült Államokbeli segélyszervezet látja el. A világszervezet soha nem akadályozta meg hatásosan, hogy a táborokkal visszaéljenek és azokat terrorcselekmények előkészítésére használják fel. Az egykori brit mandátumterület szomszédos arab államai közül egyik sem kész arra, hogy a tábor lakóit saját országába átvegye. Az arab államok ehelyett azt követelik, hogy a menekültek és utódaik a táborokból a mai Izraelbe térjenek vissza. Az ilyen

hazatérés viszont egyenlő lenne Izrael megsemmisítésével. Mert a palesztin-arabok és számos iszlám állam politikusa azt követeli a Koránra hivatkozva, hogy a zsidókat újra ki kell űzni atyáik földjéről.

Az iszlám gondolkodása, véleménye a zsidókról nem egyértelmű. Egyrészt ez áll a Koránban: „Valójában, a hívőket (mohamedánokat) és a zsidókat és a sábaiakat és a keresztényeket amennyiben Istenben és a végítéletben hisznek és jót tesznek – nem szabad, hogy félelem vagy aggodalom gyötörje."[17] Mégis, ha zsidókról van szó, akkor ezek a vigasztaló szavak nem vezetnek messzire. Ugyanabban a szúrában (fejezetben), mely a jámbor zsidóknak és keresztényeknek félelemnélküliséget ígér, a szentháromságos Isten keresztény tanításának elutasítása fogalmazódik meg: „A hívők (mohamedánok) legnagyobb ellenségeit a zsidókban fogod megtalálni és azokban, akik több istenben hisznek. Azt fogod találni, hogy a hívőkhöz (mohamedánok) a szeretetben azok vannak a legközelebb, aki azt mondják 'keresztények vagyunk'. Ennek az az oka, hogy náluk papok és szerzetesek vannak, és hogy ők nem gőgösek."[18]

A libanoni háború alatt a Koránnak a keresztényekről szóló barátságos szavai keveset segítettek a libanoni kereszténynyeken. És aki az arab nyelvű államok politikáját az utóbbi évtizedekben nyomon követte, kormányfőiknél és állami vezetőinél – Libanon kivételével ezek kivétel nélkül mohamedánok – szinte soha nem fedezhetett fel jóindulatot Izraellel szemben. Sokkal inkább növekedett az araboknál évről évre a zsidók által alapított államról az a felfogás, hogy az maga az ördög.

---

[17] V 69, számozás a kairói szöveg szerint.
[18] V 82.

„Maga az ördög" – ezt sajnos szigorúan szó szerint kell érteni. A Korán ünnepélyes felolvasásakor arab nyelven a felolvasó a szúrákat ezzel az átokimával kezdi: „Kérem Istent, hogy mentsen meg az ördögtől, akit meg kell kövezni." A minden felnőtt mohamedánnak előírt mekkai zarándoklathoz hozzátartozik az ördög szimbolikus megkövezése. A Muna-i völgysíkon, Mekkához közel, minden zarándok követ dob az ördög-szimbólumokra. Amikor ennek a beszámolónak a szerzője 1955-ben az akkor még Jordánia által irányított Kelet-Jeruzsálemben a Templom-hegy siratófala felé tartott, kicsi gyerekek köveket dobtak rá. Később megmagyarázták, hogy zsidónak tartották őt. Amikor a jelenlegi közelkeleti konfliktusban fiatal arabok gyűlölködve köveket dobálnak a zsidókra – ez szintén a zsidógyűlölet egyik megnyilvánulása. Itt a zsidók az ördöggel egy szintre vannak állítva.

Jellemző a szó is, amivel Palesztina arabjai és vezetőjük Arafat az Izrael elleni felkelést nevezik: intifada. A szó nem csupán azt jelenti „felkelés", ahogy azt Koltermann véli.[19] Az arab irodalmi nyelvben az ige, melyből az intifada főnév származik, ezt jelenti: „Heves mozdulattal lerázni a piszkot a ruháról". A szíriai, libanoni és a palesztinai arab népnyelvben a francia orientalista Barthélemy az intifada igének kettős jelentését jegyezte föl: „Megrázkódni az utálattól egy ember látása miatt" vagy „A föld megrázkódik egy földrengés miatt".[20] Az intifádának az arab irodalmi nyelv által közölt jelentése szerint az arabok felkelése a zsidó Izrael ellen nem más, mint Palesztina ruhájáról lerázni a piszkot – ez pedig az

[19] Koltermann, 257.o.

[20] Dictionnaire Arabe-Français Dialectes de Syrie: Alep, Damas, Liban, Jerusalem, Paris, 1925.

emberi méltóság súlyos megsértése. De nem sokkal rosszabb-e a szó népnyelvi jelentése, hiszen azt árulja el, hogy Arafat arab követői leplezetlen utálattal vannak a zsidók iránt.

Az utóbbi évek történései a közel-keleti konfliktusban már azért is elgondolkoztatóak, mert ezen a lehatárolt színhelyen túlmutatva a muzulmánokat megerősíti abban a hajlamukban, hogy minden zsidót az ördöggel tartsanak egyenlőnek, és hogy őket gyűlölettel üldözzék. Már a palesztinai vezető muzulmánok és a keresztény szervezetek képviselői közötti állandó gondolatcsere is nem ritkán vezette félre ez utóbbiakat a közel-keleti konfliktus túlságosan egyoldalú szemléléséhez. Ezt könnyen alá lehet támasztani néhány kijelentéssel, melyeket Koltermann a „Pápai Szervezet Palesztináért" tagjaitól idéz.

Többéves nyomozásának eredményeképpen létrejött teológiai disszertációja tág horizontjával inkább úgy hat, mint egy politikatudományi értekezés. „A három januári nap (1964-ben), melyet VI. Pál a Szentföldön eltöltött, az eddigi legintenzívebb koncentrációt jelentette a vatikáni Palesztina-politikában" – áll például a műben.[21] Aki VI. Pál látogatását Jeruzsálemben átélte, és látta, hogy az arab tömegek menynyire megbotránkoztak, amikor a pápa a damaszkuszi kaputól a Szentsír templom felé haladt, másképp fogja látni az egészet. VI. Pál számára Jeruzsálembe érkezése és a Szentsír templomban végzett miséje mindenekelőtt hitbeli élmény volt, az első és legkorábbi csúcspont pontifikátusa alatt. Meglepő a szerzőnő készsége, hogy a PFSZ-nek a libanoni háborúhoz írt propagandatételeit vizsgálatlanul átvegye. A hábo-

[21] Koltermann, 131.o.

rú kitöréséhez ezt fűzi: „palesztin ellenálló csoportok" Jordániából való kiűzésük után Libanonban újra rendezték soraikat és „Izraelben végrehajtott erőszakos cselekményeikkel kiprovokálták, hogy Izrael ellencsapásokat mérjen Libanonra. Ezért akarta Libanon legnagyobb keresztény pártja, a „phalangisták" pártja a palesztinokat kiűzni Libanonból. A palesztinok és phalangisták közötti fegyveres összetűzések 1975 áprilisában polgárháborúvá szélesedtek."[22] Itt már tényleg minden téves.[23]

A palesztin harci egységek végzetes túlkapásaitól, melyek 1975 áprilisában a libanoni háború kitöréséhez vezettek, időben közelebb vannak azok az események, melyek 1982 őszén történtek az észak-bejrúti Sabra és Schatila menekülttáborokban. „A hátramaradt harci egységek keresése közben (a libanoni keresztény milíciák) néhány nap alatt legalább 2000 civil embert öltek meg. Az izraeli hadsereg a libanoni milícia eljárásáról nem csak informálva volt, hanem még logisztikai segítséget is nyújtott hozzá", írja Ulrike Koltermann, anélkül, hogy ehhez forrásokat nevezne meg. Az a megállapítás, hogy Izrael vagy Ariel Scharon, akkori izraeli védelmi miniszter lenne a felelős az 1982-ben történt vérontásért a két menekülttáborban, ahogy azt gyakran hallani lehet, nem állja meg a helyét, ha kritikusan felülvizsgáljuk.

Vitathatatlan, hogy 1982 szeptemberében a PFSZ vezetője, Arafat formálisan elkötelezte magát, hogy minden harcosát fegyvereivel együtt hajóra teszi Bejrútban és Tunéziába

---

[22] Koltermann, 200.o.

[23] Lásd ehhez a Német Püspöki Konferencia Titkárságához benyújtott brosúrát, melynek címe: „Mi történt Libanonban?" és ennek kibővített angol megfogalmazását: The Libanese War. It's origins and political dimensions, London 1978.

mennek. Ennek ellenére továbbra is voltak fegyveres PFSZ harcosok Sabra és Schatila táboraiban. Ugyancsak vitathatatlan, hogy egy különleges egység, melyet a keresztény milíciavezér Elias Hobeikah vezényelt, és harcedzett katonákból állt, behatolt a táborba. Hobeikah volt a milícia titkosszolgálatának vezetője. Ennek parancsnoka, Baschir Gemayel, akit éppen akkor választottak meg libanoni államelnökké, 1982 szeptember 12-én, röviddel a menekülttáborokban történt vérontás előtt, pokolgépes merénylet áldozata lett.

Gemayel megölésének háttere még mindig tisztázatlan. Hogy a Sabra és Schatila táborokban történt túlkapások mögött Szíria állt, azt mégis rögtön fel lehetett ismerni a szíriai diktátor, Assad kormányának viselkedéséből. Helyesen kalkulált: A menekülttáborokban történt vérontás miatti felháborodás (amit ő várt), gyógyíthatatlan töréshez vezetett a libanoni keresztények és Izrael között. A keresztények ezzel elveszítették legfontosabb szövetségesüket. Csak ezáltal érthető, hogy miért talált menedéket Hobeikah harcosaival együtt Szíriában a Sabra és Schatila táborokban történt vérontás után.[24] Sőt, a libanoni parlamenti választásokon a szír megszálló hatalom még azt is megkísérelte, hogy a bejrúti parlamentben Hobeikah számára helyet biztosítson, mindenesetre sikertelenül.

Fájdalmas, hogy az Egyesült Nemzetek, Európa és az Egyesült Államok szó nélkül elfogadták Libanon szír csapatok általi elfoglalását. Negyed százada tartózkodnak szír csapatok a védtelen országban. Ezzel szemben Európában és az Egyesült Államokban nyomatékosan követelik, hogy a Nyugat gyakoroljon hatást Izraelre, hogy ezzel a közel-keleti

[24] Lásd ehhez a szerző cikkét a Nativ izraeli újságban, V, 6, November 1992.

konfliktust gyengítse. A „Pápák és Palesztina" című disszertáció szerzője úgy látszik, hogy a Vatikán részéről a közel-keleti politikával kapcsolatban egyértelmű arab támogatást vár el. Egész kutatásának végkövetkeztetése mindenesetre egyedül csak az arab álláspontot veszi figyelembe: „Összességében nézve a vatikáni Palesztina-politika Jeruzsálemet tekintve ötven évvel a brit mandátum vége után meghiúsultnak mondható: a változó követelések mellett a Vatikán csak néhány részleges egyezséget ért el, melyek megvalósítása mindenesetre újabb problémákat vet fel. Ezenfelül Izrael diplomáciai elismerésével – mely az elvárásokkal ellentétben nem tette befolyását erősebbé a Jeruzsálem-kérdés szabályozásában – az arab államokban elvesztette szavahihetőségét."

Tehát meg kellett volna tagadnia a Vatikánnak a diplomáciai kapcsolatok határozatlan időre szóló felvételét Izraellel, azzal az állammal, melyet megalapítása óta fenyeget az iszlám kormányok gyűlölete? Sőt a szerzőnő a Vatikánt érintő kritikájának élességével még az itt idézetten is túlmegy. Kérdésessé teszi, hogy „klasszikus diplomáciája (a Vatikáné), mely az államközösség szabályaira orientálódik, lehet-e és mennyiben lehet alkalmas eszköz a továbbiakban a keresztény érdekek követésében."[25]

A toleranciához hozzátartozik, hogy olyan álláspontokat is nyugodt mérlegeléssel veszünk tudomásul, melyeket semmi esetre sem osztunk. Amit Koltermann munkájának elemzője képvisel, az az a meggyőződés, hogy egy nagyon tehetséges kutató ékesszóló palesztin-arabok befolyása alatt védőbeszédet fogalmazott meg Izrael állam ellen, nyilvánvalóan annak megértése nélkül, hogy milyen egyoldalú az általa vá-

[25] Koltermann, 339.o.

zolt összkép. Álláspontját ezért éppenséggel idealistának lehet vagy inkább kellene tartani. Amikor még dolgozószobájában ült disszertációját írva, nem sejthette, hogy a cionisták és a zsidók iránti gyűlölet egy Oszama bin Laden-féle terrorhálózattal micsoda erővel lesz képes kirobbanni az iszlám világból.

De az már korábban ismert volt, hogy minden eddigi arab-izraeli háború azzal kezdődött, hogy az arab mohamedánok támadásokat intéztek a zsidó állam ellen. És az erőszakos cselekmények sorozata, melyet a palesztin-arabok vezetője, Arafat méltatlanul az intifada szóval illet, nem más, mint folyamatos támadás Izrael ellen. Ez a közel-keleti konfliktus tárgyilagos szemlélésékor mindig meggondolandó.

Fordította: Papp Tibor

Yves Bruley

A hallgatásra ítélt XII. Piusz

A film és a pápaság első találkozása ígéretes volt. A mozi, éppenhogy feltalálva, rögtön érdeklődött a pápaság iránt, és az első filmek egyikének – *Servitude et grandeurs militaires* – híres jelenetében Napoleon és VII. Piusz pápa csaptak összse, egyenlőtlen fegyverekkel. Alfred de Vigny, a rendező úgy ábrázolta a bencés szerzetesből lett pápát, amint az szinte megsemmisül a tüzérből lett császár szavainak súlya alatt. A méltatlan kirohanásra válaszul csak két szót képes mormolni: *commediante... tragediante...* Nem kellett többet mondani. Mindenki ismerte a pápaság évszázados küzdelmét a laikus államok növekvő hatalma ellen. VII. Piusz 1804-ben elfogadta a meghívást Napoleon megkoronázására abban a – hiábavaló – reményben, hogy az Egyház szabadsága számára némi garanciát szerez. Majd a franciák elfoglalták Rómát, bebörtönözték a pápát és a Vatikánt Párizsba költöztették a modern eszmék jegyében. Végül azonban mégis a pápa győzedelmeskedett a császár fölött. A rövid film rendezője jól megértette ennek az éppoly szuggesztív-meggyőző, mint fiktív-kitalált jelenetnek a drámai fontosságát. Bemutatta a fenyegetésekkel szembeni majdnem-hallgatást; a gyönge potenciálisan győztes lehet az erős fölött. A pápa megtagadta, már amennyire tudta, hogy az új Nyugati Birodalom „főkáplánja" legyen. Ám csoda volt, ami őt megmentette: a Nagy Hadsereg téli hadjá-

rata Oroszországban. Végül VII. Piusz aratta le a dicsőség babérjait, mert ellenállt „a zsarnokság szeszélyének" – amint Chateaubriand mondta. De mi történt volna, ha a császár győztesen tért volna vissza Moszkvából 1812-ben? A pápaság eggyel többször szenvedett volna vereséget a világi hatalommal szemben; Anagni esete (1303) után, ami véget vetett a teokráciának; vagy Róma 1527-es lerohanását követően, ami előre vetítette a következő évszázadnyi idő háborús pusztításait.

Több meleg- és egy hidegháború után a pápaság megváltozott. A mozi szintén. A „Szent Péter papucsai" című film 1968-ban egy orosz katolikus érsek fiktiv történetét mesélte el, a főszerepet Anthony Quinn játszotta, döbbenetesen. Az érsek a gulágból a Szovjetunió Kommunista Pártja első titkárának – eléggé valószínűtlen – óhajára szabadul és Rómába menekül. A pápa meghal és őt választják meg Szent Péter trónusára. Ő ekkor megpróbál közvetíteni Szovjetúnió és a népidemokratikus Kína között, hogy megmentse a világot egy atomháborútól. Ha pedig a modern világban a pápaság meg akarja őrizni a helyét, sürgősen el kell adnia valamennyi gazdagságát, műkincsei garmadáját. Hollywoodban éppen úgy, mint másutt, minden kornak megvan a maga rögeszméje. Meg kell mondani, hogy VI. Pál tényleg eladta a tiaráját az amerikaiaknak. Akkortájt bizonyosnak tűnt, hogy a polgárság cinkosaként az Egyház nem tett eleget a múltban a munkásságért és a pápaság sokkal többet tud tenni a jövőben a szegényekért, ha föláldozza kincseit. Ám ami akkor történelmi szükségszerűségnek, magától értetődő igazságnak tűnt, hamar avittá lett. A történészeknek sikerült kiegyensúlyozottabb képet rajzolni a katolikusok társadalmi akcióiról, és ez a bűnösségérzet-sugallás (*culpabilisation*) gyorsan kiment a divatból

anélkül, hogy az Egyház bűnei miatt a munkásosztály felé bármiféle bocsánatkérés megfogalmazódott volna.

Később, a Keresztapa III-ban Francis Ford Coppola bemutatja I. János Pál pápa megválasztását, majd meggyilkolását azon tisztességtelen politikusok parancsára, akik számára egy túl tisztességes pápa fenyegetést jelentett. A filmben a Vatikán és a pénzügyi körök összejátszása olyan „bizonyított" volt, hogy a közvéleményre kisebb befolyást gyakorolt, mint a film zenéje.

Ne felejtsük el, időközben a *Quo vadis?* bemutatta a Rómában, Néró előtt prédikáló Szent Pétert, akinek szavaira egy római konzul megtért. A *peplum* (kosztümös történelmi film) boldog kora, amikor megtörtént, hogy a gonoszok jókká lettek.

Nem ez a helyzet áll fenn Constantin Costa-Gavras utolsó filmje esetében. A gonoszok gonoszok maradnak, a jók megmaradnak jóknak és még jobbá válnak olyan mértékben, amennyire a gonoszok gonoszsága egyre megbocsáthatatlanabbnak tűnik. Amint a többi, idézett filmben, a pápaság összeütközésre kényszerül az önkényuralommal. De ezegyszer a szerepek megváltoztak: a pápaság nem áldozat, hanem cinkostárs. A filmben a pápaság gyöngesége és heroikus ellenállása az erősekkel szemben nem válik dicsőségére, sőt megtagadják tőle azt, hogy gyönge legyen, akkor, amikor erősebbnek szeretnék az igazán erőseknél. Mindez addig megy, hogy jogossá válik a kérdés föltevése: végülis mit vetnek a pápaság szemére? Azt, hogy gyönge volt? Azt, hogy nem volt elég erős? Azt, hogy nem használta eléggé az erejét? Ebből származik az első zavarodottság és egy furcsa ellentmondás. Elég sajátos látni a vallás privatizálását – vagyis a liberális elvek szerint a vallás szoruljon vissza a magánszférára és vonuljon ki a

társadalmi életből – meghirdetők részéről újra kezdeni a vádaskodásokat – s főként a hamis, álszent vádaskodásokat – a pápai megnyilatkozások átütő erejét hiányolva. Akármint is legyen, Costa-Gavras számára kétség nem férhet hozzá, hogy a pápaság a gazdagok és a hatalmasok, a közömbösek és az osztriga-falók oldalán áll. Az Egyház valamiféle palotában tengeti életét, amely egybegyűjti a kapitalisták otthonainak valamennyi giccsét és a sztálini diktatúrák rezidenciáinak fellengzősségét, nagyravágyó magamutogatását. Úgy tűnik, hogy az Egyház az erő és a hatalom valamennyi attributumával rendelkezik. Márpedig mindebből semmit sem használt fel, hogy véget vessen a holokausztnak. A pápaság tehát az üldöző cinkostársa. Szillogizmus vagy szofizmus?[1]

Nélkülözhetetlen fölelevéníteni a vitát, amit egyedül csak a szigorú történelmi elemzés engedhet meg. Nem valamennyi érvelés megismétléséről van szó, hanem egészen egyszerűen – a természetüknél fogva provizórikus – történelmi ismereteink fölelevenítéséről, XII. Piusz és a náci Németország kapcsolatát illetően.

Eugenio Pacelli az I. világháború alatt és után pápai diplomata volt, aki kiválóan ismerte a nemzetközi kapcsolatokat. Miután a Szentszék emberbaráti akcióit koordinálta az I. világháború során, nuncius volt Münchenben, majd Berlinben 1917 és 1929 között. Megismerte és megbecsülte Németor-

[1] A szerző nem akar versengeni azokkal a magas színvonalú, összefoglaló művekkel, amelyek részletesen tárgyalják e kérdést. (Jean-Marie Mayeur: *Histoire du christianisme*, t. XII. p. 320–340.; Yves-Marie Hilaire: *Histoire du papauté*, Paris, 1996.) A *Histoire du christianisme* magazin 2001 májusi száma, nr. 7. rendkívül fontos, valamint Jean-Yves Riou tanulmánya: Les trois tentations de Costa-Gavras ugyane folyóirat 9. számában (2002 március). Pierre Blet a legfontosabb dokumentumokat idézi a művében: *Pie XII et la Seconde Guerre mondiale d'aprés les archives du Vatican*, Paris, 1997.

ságot. De Pacelli Németországa nem a náci párt Németországa volt, nem azé a párté, ami 1933-ban magához ragadta a hatalmat. Németországi nunciussága alatt Pacelli negyvennégy beszédet mondott, az elemzők szerint ebből negyven elítélte a náci ideológia egyik vagy másik tételét.[2] Talán nem rendelkezik elég meggyőző érvvel ez az aritmika, mert Pacelli ellenséges álláspontja a náci ideológiával szemben egyáltalán nem eredeti: ez a Szentszék állásfoglalása, aki folyamatosan elítélte – főként a két világháború között – azokat az ideológiákat, amelyek a faj, a nemzet, az állam újpogány, kultikus bálványozását magukban foglalják. A szélsőséges nacionalizmusoknak ilyetén elítélése egyébként a pápaság régóta hirdetett elveinek folyománya, szemben a modern állam túlkapásaival és fenyegetéseivel, amelyek a keresztény hitet, s következésképpen az emberiség javát fenyegetik.

Az a Németország, amely többségében megszavazta Hitlert az 1932-es választásokon, a negatív képe a katolikus Németországnak. Akkor miért kellett Hitler kormányával 1933-ban aláírni a konkordátumot? XI. Piusz pápa és államtitkára, Eugenio Pacelli Németország kapcsán is ugyanarra törekedtek, mint más országok esetében. Az Egyház a jog területén mozogva igyekszik törvényes garanciákat szerezni azokban az államokban, amelyek jobban fenyegetik szabadságát: a kultusz szabad gyakorlását, a püspökök kinevezését, a katolikus egyesületek, iskolák, ifjúsági mozgalmak létét és működését illetően; mindez ugyanis lehetővé teszi, hogy a vallás ne legyen kiszolgáltatott az államok kénye-kedvének. XV. Benedek pápa 1919-től kereste a tárgyalási lehetőséget a bolsevikok Oros-

[2] David Dalin rabbi tanulmánya (*Pie XII et les juifs*), megjelent a The Weekly Standard Magazine hasábjain, francia fordítása a Documentation catholique-ban, no. 2266. 2002. március 17. p. 289 és köv.

zországával egy kötendő konkordátum érdekében; a harmincas évek elején, a szovjet önkényuralom súlyosbodásakor a sikertelen tárgyalások árával számolni kellett. XI. Piusz 1929-ben Mussolini Olaszországával kötött konkordátumot. Németország új, diktatórikus hatalmával szemben, melynek ideológiája kifejezetten keresztény-ellenes, a konkordátum nyújtotta biztosítékok életfontosságúnak tűntek. Mert a Vatikánban senki nem táplált illúziókat Hitler uralmával szemben, azért tárgyaltak a konkordátumról. A jogi alap megengedte bizonyos német katolikus intézmények fönnmaradását, még ha a német fél számtalanszor meg is szegte a konkordátumot.

Több évnyi növekvő feszültség közepette a német nyelvű, *Mit brennender Sorge* kezdetű pápai enciklika titokban lett kinyomtatva és szétküldve, majd Németország valamennyi templomában 1937. március 27-én a papok a hívek előtt a legteljesebb nyilvánossággal, valamennyi szentmisén azt felolvasták. Ennek az enciklikának Pacelli volt a legfőbb szerzője. A német klérus emiatt súlyos megtorlásban részesült. Costa-Gavras filmében nem lehet látni a százával deportált papokat, akiknek egyetlen bűnük a pápai tanítás széleskörű terjesztése volt. Viszont a film nézője bőséges információban részesül a katolikus hierarchiának az elmebetegek érdekében kifejtett erőfeszítéseiről; ami lehetővé teszi a rendező számára a kontraszt még élesebbé tételét az elmebetegekért való erőteljes föllépés és a zsidókért tett félénk és tétova közbenjárási kísérletek között. Ám ez a rendezői eljárás visszaüthet, ugyanis a elmebetegek védelme – sajnos! – a püspökök részéről nem bizonyult olyan hatékonynak a valóságban, amilyenre szüksége lenne állításának alátámasztása érdekében és az elmebetegek „humánus" kivégzése folytatódott a háború alatt.

XII. Piusz, miután 1939. március 2-án pápává választották, Maglione bíborost, a volt párizsi nunciust állította az államtitkárság élére, aki közismert volt demokratikus nézeteiről. Ez az ember ihlette volna a bíboros személyét (nem merték az államtitkár nevét ráragasztani!) Costa-Gavras filmjében? A színész, Michel Duchaussoy tehetsége mellesleg kihasználatlanul maradt, mivel a filmbeli bíboros a deportálások drámájával szemben közönyösnek mutatkozik és csak azok ellen kap dührohamokat, akik azzal foglalkoznak. Be lehet mutatni ilyen primitív egyszerűsítéssel a vatikáni diplomáciát, ami szubtilitásairól közismert, és szabad még az alapvető emberiességtől is megfosztani? Egy intézmény szükségszerűen testetlen; az ember megszűnik embernek lenni, amikor hierarchikus funkciót lát el; az igazi hős kénytelen föllázadni saját hierarchiája ellen: ilyennek tűnik a filmrendező alapvető pszichológiája, melynek látásmódja – fölfrissített klisék megsárgult albuma – úgy néz ki, semmit nem tanult és semmit nem felejtett a hatvanas évek óta.

1940 tavaszán, amikorra a háború Lengyelországot szinte teljesen megsemmisítette a XI. Piusz pápa által 1937-ben elítélt két totalitarizmus szövetkezése folytán, XII. Piusz titokban közvetítette a nyugati demokráciák felé a küszöbön álló német támadásról szóló információkat, amelyeket a német ellenállás juttatott el hozzá. A francia követ Rómában ezt írta. „A Vatikánban nyoma sincs a legcsekélyebb rokonszenvnek a nácizmus irányában. Hitlert valóban úgy tekintik, mint a keresztény civilizáció ellenségét."[3] És amikor a pápa üzenet útján rokonszenvéről biztosította a belga, a holland és a luxemburgi uralkodókat 1940 májusában, Mussolini azzal fenyegetőzött, hogy

[3] Yves-Marie Hilaire idézi a *Histoire du christianisme* magazin hasábjain, nr. 7. p. 88–89.

„egyszer s mindenkorra likvidálni fogja a pápaságot". A római kérdés rendezése – amelyet XI. Piusz 59 évnyi *fait accompli* után elfogadott 1929-ben – ilyen körülmények között megmutatta korlátait. Beékelve 1870. szeptember 20-tól az olasz királyság területébe, a pápaság szigorú őrizet alatt állt. A németek 1943-ban ott álltak a Vatikán kapuinál.

Németország 1941-ben tegnapi szövetségese, a Szovjetúnió ellen fordult és egy antibolsevik „keresztes hadjáratot" színlelt azzal a reménnyel, hogy a Szentszék ebben támogatni fogja. Vatikán válasza világos volt. Msgr. Tardini a német és olasz diplomatáknak elmagyarázta, hogy attól, mert „egyik ördög üldözi a másikat", a pápa véleménye még nem fog megváltozni. Nehéz lenne elítélni a kommunizmus „rémtetteit", s közben elfelejteni „a nácizmus aberrációit és üldözéseit." És a prelátus hozzátette: „A nácizmus igazi üldözést folytatott és folytat az Egyház ellen. Következésképpen a horogkereszt nem a keresztes hadjárat keresztje." Tardini e mondata nem kapott helyet Costa-Gavras forgatókönyvében. Ám a film plakátja álnokul egybemosva a horogkeresztet az igazi kereszttel, posztumusz győzelemmel jutalmazza Hitlert, aki életében sikertelenül próbálkozott azzal, hogy az Egyházat besorozza a horogkeresztes zászló alá.

Léon Bérard francia diplomata 1941. augusztus 21-én jelentette a XII. Piusz által mondottat: „Hitlertől jobban félek, mint Sztálintól." Végül a pápa titokban az amerikai püspökök tudtára adta, hogy nem ellenzi a szovjeteknek nyújtott anyagi támogatást. Mégsem szabad tévedésbe esni. XII. Piusz nem táplált semmi illúziót a Szovjetúnióval kapcsolatban. A pápa nem osztotta az angolok és amerikaiak véleményét, akik szerint a szovjet rendszer pozitív irányban változhat. Róma jobban, mint valaha, a háború után bekövetkezendők miatt aggó-

dott és attól félt, hogy Kelet-Európa kommunista uralom alá kerül. A pápa félt a szövetségesek által legyőzött Németország összeomlásától, ami veszélyes űrt támasztana Közép-Európában. Ez lényeges szempont. Amikor a tengelyhatalmak 1943-ban és 1944-ben Oroszországban vereséget szenvedtek, a náci rendszer bukása előre láthatóvá vált, Róma Németországban kormányváltozásra számított. Hitler eltávolítása a hatalomból lehetővé tett volna egy kompromisszumos békét, vagy a nyugatiak és a Szovjetúnió közötti szövetség felbontását. Ebből semmi nem következett be. A háború befejeztével a szovjet térnyerés folytatódott és vele együtt az egyházüldözések sorozata. XII. Piusz egyetlen pillanatra és semmilyen módon nem lett volna Hitler szövetségese Sztálin Oroszországa ellen, és jó adag rosszindulat meg tisztességtelenség kell ma ennek a „lejárt slágernek" a fölelevenítéséhez, amit a háború utáni kommunista propaganda talált ki. XII. Piusz egy „másik Németországban" reménykedett, amelynek segítségével a háború után föl lehetne építeni egy kiegyensúlyozott és nem kommunista Európát.

Costa-Gavras filmjének főérve – miszerint XII. Piusz azért hallgatott a holokauszt kapcsán, mert félt a vörösöktől és a barnákkal való összetűzéstől – nem állja meg a helyét a tények tükrében. Nemkülönben maga a „hallgatás" sem. Azon erőlködve, hogy a rendező a pápa „hallgatását" magától értetődőként mutassa be, végül egész legendát kreált. Azért, hogy szcenáriója bizonyító erővel rendelkezzen, Costa-Gavras nem hátrált meg a manipulációktól sem. Ennek legsúlyosabb példája az 1942-es karácsonyi pápai üzenet esete. A néző nem tudhatja meg, hogy a pápa megidézte „azokat a sokszázezernyi tömegeket, akik maguk részéről nem követtek el semmi bűnt, mindössze nemzetiségük, vagy etnikai származásuk miatt

szembesülnek a halállal vagy a progresszív kiirtásukkal." A *New York Times* ezt így kommentálta: ezek „világos szavak a zsidók védelmében". A nácik számára a pápa „a zsidók szóvivőjévé, háborús bűnössé" vált. E karácsonyi üzenet terjesztése Németországban államellenes cselekedetnek számított: számosan drágán fizettek érte. XII. Piusz 1943. április 30-án Berlin püspökéhez, Msgr. de Preysinghez a következőket írta: „Karácsonyi üzenetünkben szót ejtettünk arról, ami a nem árják ellen folyik a német hatalomnak alávetett területen. Ez rövid volt, de jól érthető." A „hallgatást" a pápa egyébként még kétszer megszegte: 1940 karácsonyán az Egyházat „lelki és erkölcsi segítségnyújtásra" buzdította a menekültek, kifejezetten „a nem árják" irányában. 1943. június 2-án pedig elítélte „a megsemmisítés gyakorlatát", ami „nemzetiségük vagy faji hovatartozásuk" miatt sújtja az áldozatokat.

Miért nem kapott helyet más, hivatalos tiltakozás a zsidók megsemmisítése ellen, nevén nevezve a bűnösöket? XII. Piusz erre a kérdésre nyíltan felelt a bíborosi kollégium előtt 1943. június 2-án: „Részünkről minden beszéd (...), minden politikai utalás komolyan mérlegelt és mértéktartó kell, hogy legyen azok érdekében, akik szenvednek, nehogy még súlyosabbá és elviselhetetlenebbé tegyük helyzetüket." Akkor kapott pontos jelentéseket a deportálásokról, amikor a háború folyamata visszafordult: Németország veszíteni fog, és Rómában megkísérelték Olaszország átállását a szövetségesek oldalára. A végtelenségig lehetne arról értekezni, hogy mit kellett és mit nem kellett volna mondani, vagy bölcselkedni a megtorlások okozta félelemről, a kiszélesített, megkettőzött üldözésekről, egy „történelmi horderejű", mennydörgésszerű nyilatkozatról. Erről a vívódásról, XII. Piusz belső drámájáról – amit számos forrás tanúsít – Costa Gavras semmit sem mond a filmjében. A

rendező készíthetett volna igaz filmet is a pápa gyötrődéséről a két lehetséges állásfoglalás között, ám egyáltalán nem látta meg azt a drámai lehetőséget, amivel filmje gazdagodhatott volna; ehelyett még csak nem is utal rá. A film pápa-alakja nem ismeri a dilemmát, bezárkózik a csöndbe. Ez a pápa nem XII. Piusz, hanem kitalált regény-alak. Costa-Gavras, amikor szándékosan megcsonkította az 1942-es karácsonyi üzenetet, súlyos hibát követett el: izlésének megfelelő pápát komponálva egészen egyszerűen elment a film témája mellett.

Tehát valójában két film van az egyetlen Amen-ben: az egyik megragadó és vitathatatlan a holokausztról és Kurt Gerstein személyéről; a második film puszta fikció a közömbösség témájáról, amit a rendező ráerőltet történelmi személyekre (a pápa) vagy kitaláltakra (például a fiatal jezsuita), akiket egy szofizmus bizonyításának szolgálatára formált meg.

A tények manipulálása még tetten érhetőbb a római zsidók közül ezer összefogdosásának 1943-as eseménysorozata kapcsán. A pápa meghatározó szerepe a római zsidók tömeges deportálásának megszakításában közismert, a több évtizede végzett történelmi kutatások alaposan megcáfolták Hochhuth: Helytartó című színművének hazugságait. Costa-Gavras mégis kitart az írói fantázia szüleménye mellett és mit sem törődik a püspökök, nunciusok, papok, szerzetesek, világi katolikusok által rejtegetett, megmentett zsidók sokaságával, szerte Európában. S hogy ezek mentési munkáját ne lehetetlenítse el, a pápa inkább kerülte a harsány elítéléseket. Costa-Gavras számára a történelem csupán szavakból áll, a tetteket nem hajlandó tudomásul venni. Azok közé tartozik, akik számára az intézményekben működő politika semmit nem jelent, egyedül a közlési-kommunikálási készség számít.

A legkevesebb, amit el lehet mondani az, hogy a II. világháború után a zsidók másként éreztek, mert közülük számosan dicsérték a pápaság állásfoglalását, és azt rendkívül meleg szavakkal megköszönték.[4] Akkor miként fogadhatta el a közvélemény XII. Piusz „fekete legendáját"? A fordulat világosan észlelhető a hatvanas évek során, ami reflexióra buzdít a nevezett évtizedről, és az Egyház meg saját azóta végbement történelme közötti kapcsolatról.

A hatvanas évekre általánosságban jellemző minden tekintély megkérdőjelezése, kétségbevonása. A katolicizmusban a hierarchia, és ezen belül a pápai tanítóhivatal a maga hagyományos megfogalmazásában szintén szembesültek ezzel a tekintély-válsággal. XII. Piusz pápaságának a képe kezdett zavarossá válni és ezzel kedvező televény teremtődött a Pacelli pápa elleni támadások számára. Ettől kezdve a tegnap pápaságát új kritériumok alapján ítélik meg: a katolikusság felé gyakorolt tanítóhivatala – amelyet ezentúl az önkényuralommal, központosítással, a pluralizmussal szemben ellenséges ekkléziológiával társítanak – helyett a pápától azt várják, hogy az egész emberiséghez szóljon. A pápaság intézményi, diplomácia felőli megközelítése többé nem tűnt megalapozottnak, és sokan úgy vélték, hogy az intézmény árt Szent Péter utóda prófétai szavának, ahelyett, hogy alapokkal szolgálna. A pápaság, vagy a róla alkotott kép gyorsan fejlődött és nagy adag anakronizmus volt mindabban, amit XII. Piusz szemére hánytak. Az anakronizmus a történész számára több mint bocsánatos bűn; ez a metodológiailag megbízhatatlan eljárás az Egyház számára is veszélyt jelenthet. Egy napon rá kellene kérdezni, hogy az Egyház saját történelmének új, jelenlegi megköze-

[4] Elegendő a 2. számú jegyzetben idézett tanulmányra utalni, amely számos kevésbé ismert szöveget közöl.

lítése nem jelent-e metodológiai csapdát számára? A 2000 márciusában közrebocsátott hivatalos közlemény – Emlékezés és kiengesztelődés: az Egyház és a múlt bűnei – szinte rituálisan hivatkozik „a szigorú történelmi vizsgálódásra", „türelmes és tisztességes, tudományos rekonstrukcióra", nem arra buzdít, hogy mai kritériumok alapján mondjanak ki „történelmi ítéletet"? A történelmi módszer alkalmas-e egyfajta „ítélet" meghozásához, amikor a történelmi ismeret szünet nélkül változó?

Jól kivehető: a bűnök, amelyekért a keresztények néhány évtizeddel ezelőtt még súlyos és kollektív szemrehányásokkal illették magukat – nevezetesen a munkásosztály esetében az Egyház a nagypolgársággal szövetkezett –, mára idejét múlttá váltak a történelmi ismeretek gyarapodásának köszönhetően. Holnap nem ugyanez lesz a helyzet más témákkal, nevezetesen a II. világháborúval kapcsolatban? Jöhet egy új nemzedék, amely együttesen fogja vizsgálni a totalitarizmusok XX. századi virágba borulását és a XIX. századi pápák prófétai szózatait, amelyekkel elítélték a politikai modernitás veszélyeit. A totalitarizmusok okozta súlyos következmények szinte valamennyien ott sorakoznak a – sokat gyalázott, antimodernista *Syllabus* radikális szövegében.[5] A történelem gyorsan változik; nem vethető alá egy olyan ítéletnek, amely a múltra vonatkozó ismereteinek összességét egy adott pillanatban jegelni akarja.

Az Egyház múltja bűnein töprengve, néha különös kísértést érez az „emlékezet megtisztítása" érdekében. „A szembenállás és a megosztottság emlékezete megtisztult, vagyis helyébe lépett a kiengesztelődött emlékezet"[6] – mondták 2000-ben. A

[5] Francia változatát kiadta Cerf, Paris, 2000. p. 55.
[6] U.o. p. 67.

XII. Piusz és a II. világháború alatti Egyház elleni, erőteljes támadások nem tüntetik föl kissé naívnak az idézett igyekezetet? Milyen értelme lehet ennek az „új emlékezésnek"[7], amikor XII. Piusz kigúnyolt és meghamisított alakját manipulációra használják? Olyan sürgős elődeink föltételezett tévedéseire, bűneire a feledés fátylát borítani, miközben annyi minden teendő van még a történelemkutatás terepén, hogy a hamisításoknak és a manipulációknak elejét lehessen venni. A történelem nem ballaszt, ami az új idők Egyházát megakadályozza a „felszállásban".

Egy nap majd kitűnik, hogy a történelem, a múlt egyik részét a bűn és a cinkos hallgatás csúfítja el, a másik része pedig a helytállás, a hűség és kitartás miatt felmagasztosul.

Kétszáz éve a fiatal Chateaubriand kezdeményezte annak újraértékelését, hogy a kereszténység mit adott a civilizációnak. Ezzel meghúzta a forradalom lélekharangját, amely mozgalom a történelemmel több ponton szakítani akart. Chateaubriand közzétette a *Génie du christianisme* című könyvét, s amit addig obskurantizmusként emlegettek, a „keresztény vallás szépsége" lett. A keresztény templomok romjai közepette a fiatal gondolkodó rámutatott: „a jövő útja már elő lett készítve és a majdnem kihúnyt reménység újra éledhet".

Fordította Török József

A szerző, Yves Bruley 1969-ben született, történelmet tanult, a Fondation Thiers (Institut de France) kutatója. Legújabbkori történelmet tanít a Paris IV. – Sorbonne egyetemen.

[7] U.o. p. 72.

Édouard Husson

„Végső célunk a kereszténység teljes kiirtása."

A Gestapo szemben Vatikánnal

A Gestapo kimarad a XII. Piusz és a II. világháború témakörből

A Vatikán II. világháború alatt játszott szerepéről folytatott vitákban (amelyeket az *Amen* című film újraélesztett) az egyik legkülönösebb jelenség abban áll, hogy a XII. Piusz pápa ellen megfogalmazott kritikák képtelenek megragadni a háborúban álló Európa valóságát; azét az Európáét, amelyre a *Sicherheitsdienst* (az SS biztonsági szolgálata) és a Gestapo olyan messzire terjesztették ki befolyásukat, ahogyan arra csak képesek voltak.

Heinrich Himmler és Reinhard Heydrich (majd az 1942-es év végétől Ernst Kaltenbrunner) befolyására, ösztönzésére a III. Birodalom biztonsági és elnyomó gépezete szerte, az egész elfoglalt Európában a terrort segítette uralomra és igyekezett megfélemlíteni, amennyire lehetett, a semleges országokat.[1] Az SD-Gestapo komplex rendőrség, amely 1939-ben RSHA (*Reichssicherheitshauptamt*, vagyis a Birodalom Biztonságának Központi Irodája) elnevezéssel, Reihard Heydrich irányítá-

[1] Ami az SD és a Gestapo történetét illeti, elég utalni George C. Browder: *Foundations of the Nazi Police State: The Formation of Sipo and SD.* Lexington, 1990. c. művére

sa alatt állt, annál hatékonyabb és félelmetesebb volt, mert legalábbis 1936 óta semmi nem akadályozta működését. Himmler rávette Hitlert, hogy a politikai rendőrség ne legyen többé alárendelve a belügyminisztériumnak. Az RSHA embereinek nem kellett tiszteletben tartaniuk egy jogállam törvények által szabályozott eljárásait, főként letartóztatást, fogva tartást és az érintett fél elítélését illetően. Végezetül, a Heydrich által irányított gépezet, ha módja nyílt, igyekezett elkerülni a bürokráciát; ügynökei a terepen nagy kezdeményezési szabadsággal rendelkeztek és a döntések leggyakrabban a berlini központ és a vidéki egységek között telefonon vagy távírón tartott kapcsolatok segítségével születtek. E kor számos szemtanúja erősködött azon, hogy a Gestapo vagy az SD működésében a legfélelmetesebb a közbelépés gyorsasága volt, összevetve a „megszállási" adminisztrációval, vagy a Wehrmachttal.

Ezt figyelembe véve meglehetősen naiv dolog azt hinni, hogy a zsidóüldözések teljesen nyílt elítélése nyilvános üzenet útján XII. Piusz pápa részéről, bármi eredménnyel járt volna.[2] A holland püspökök nyilatkozatának esete – t.i. 1942 júliusában tiltakoztak a zsidók deportálása ellen – rendkívül jelentésteljes: a Gestapo rögtön megsértette az egyházi épületek mentességét, hogy az oda menekült zsidókat deportálja. XII. Piusz tudta azt, hogy minden túl egyenes, szóbeli támadás azonnal megsemmisítette volna a nunciusok, püspökök, papok, szerzetesek és világiak e téren végzett erőfeszítéseit. Ellenkezőleg, megőrizvén a csöndet, ami iszonyatos erővel nehezedett rá, a pápa lehetővé tette a Katolikus Egyház számára, hogy kihasználja a náci elnyomó gépezet egyetlen gyöngeségét és hatékonyságának fonákját: a politikai rendőrség személyi állomá-

[2] Az itt következők részletesebben a *Histoire du christianisme* folyóiratban az *Amen* című filmről, 2002. március, no 9.

nyának alacsony létszámát – ami a nem bürokratikus működés föltétele –, és azt a tényt, hogy Heydrich és Himmler minden igyekezete ellenére sem tudtak mindenütt jelen lenni. XII. Piusz tudta, hogy a III. Birodalom potenciális áldozatai, főként a zsidók megmentésének a lehetősége törékeny egyensúlyon múlik: meg kellett mindent tenni az egyházi épületek mentességének megőrzéséért és a helyben lévő katolikusok szerény cselekvési szabadságának fönntartásáért, várva a szövetséges haderők érkeztét. Ez lehetséges volt, ugyanis a náci rezsim a katolikusokkal való leszámolás időpontját elhalasztotta azokra az időkre, amelyek a „győzelem" után következnek. Ám a III. Birodalom agresszivitását a katolikusok felé elégségesen lehetett érezni ahhoz, hogy megfontolatlan lépések ne következzenek be.

A pápa az 1942 karácsonyán mondott rádióbeszédében utalt a zsidóüldözésekre, amikor azokról a „sokszázezernyi személyről" szólt, „akiknek mindössze nemzetiségük vagy fajuk miatt kell szembesülni a halállal vagy a progresszív kiirtással." A modern cenzorok gúnyolódnak azon, amit ők nem eléggé világos, félénk utalásnak tartanak. Costa–Gavras, az *Amen* című film rendezője lesöpörte mint jelentéktelent, jóllehet ő megismerteti a nézővel a szóban forgó karácsonyi üzenetet. Mi több, a szövetségesek 1942. december 17-én közzétett nyilatkozata az emberi jogokról a zsidók sorsára vonatkozóan lényegesen kevésbé pontos, mint a pápa egy héttel későbbi nyilatkozata, karácsonyi beszéde.[3] Emlékeztetni kell arra, hogy a *Sicherheitsdienst* tökéletesen megértette XII. Piusz üzenetét, és a pápát néhány nappal később készült, írott jelentésében azzal vádolta, hogy ő „a zsidók, a háborús bűnösök szóvívője."[4] A ná-

[3] Lásd Pierre Blet S.J.: *Pie XII et la Seconde Guerre mondiale d'aprés les archives du Vatican*. Paris, 1997. p.183.

[4] Blet: i.m. p.184.

ci elnyomó gépezet szemében kétségtelen volt, hogy a pápa és a Katolikus Egyház ellenségei a III. Birodalomnak, és kegyetlenül kemény összecsapás lesz majd a felek között

Heydrich és a katolicizmus

Reinhard Heydrich[5] ezt pontosan meg is fogalmazta ritka írásainak egyikében, ami bepillantást enged gondolatvilágába. A könyv címe: *Wandlungen unseres Kampfes* (Csatánk metamorfózisai), és a szerző beazonosítja a két nagy fenyegetést Németország irányában, melyek a judaizmus és a katolicizmus. A Gestapo vezetője szemében a katolikusok éppen olyan veszélyesek voltak, mint „a zsidók", mert az ő harcmodoruk is láthatatlan, leplezett, alattomos. A katolikusok – magyarázza Heydrich – „nem pozitív módon küzdenek, ellentétben azzal, amit állítanak a vallási, kulturális értékek megőrzése kapcsán (noha ezek nincsenek veszélyben), hanem folytatják ősi harcukat Németország uralmáért." Ezért nemzetközi szervezetre támaszkodnak – fűzi hozzá. A *Völkischer Beobachter*, a párt hivatalos lapja hasábjain, nem sokkal ezután, Heydrich egy cikkében visszatér egy kérdésre, ami fogva tartja ezt a katolikus vallásban fölnevelkedett embert. Azon elmélkedik, hogy „ez az ügyes és rafinált aknamunka, amit a katolicizmus folytat a német nép egységes politikai akarata ellen, nem még veszélyesebb-e, mint a kommunisták árulásainak legtöbbje, pontosan azért, mert senki nem figyel rá." Heydrich már 1935-ben beszélt „erről az internacionális Egyházról, az állam ellenségéről, aki gyűlöletet

[5] A III. Birodalom politikai rendőrségének főnökéről eddig mindössze egyetlen elfogadható életrajz született. Günther Deschner: *Heydrich. The Pursuit of Total Power.* London, 1981. Az itt következő adatok a Heydrich antikatolicizmusát tárgyaló nyolcadik fejezetből származnak.

és rombolást prédikál a lelkek fölötti uralkodás cinikus vágyától indítva." A szerző meg akarta semmisíteni „azt a hatalmi technikát és szervezeti formát, ami számára lehetővé tette, hogy hatalmát kiterjessze kétezer éven át."

A német katolikusok, akiknek dolguk volt a Gestapoval, tudták, hogy Heydrich nem elégedett meg nyilatkozatokkal. A katolikusok elleni üldözések már 1933-ban elkezdődtek, attól a pillanattól, amikor ő a bajor politikai rendőrség élén találta magát. Dachauban az első letartóztatottak között ott voltak a katolikusok. Heydrich 1934 áprilisában az egész Birodalom politikai rendőrségének a feje lett. Ő segített az 1934. június 30-i tisztogatás leendő áldozatai listájának összeállításában. Amikor pedig bekövetkezett „a hosszú kések éjszakája", az ő parancsára tartóztatták le és gyilkolták meg Erich Klausenert, a Katolikus Akció elnökét és Adalbert Protst igazgatót, aki a katolikus sportegyesületeket irányította.

Az 1933-as konkordátum megszegése

Érdemes megállni a Klausener-esetnél. A porosz belügyminisztérium rendőri osztályának egykori vezetője, Klausener már 1933 előtt magára vonta a nácik gyűlöletét, ugyanis elítélte totalitárius módszereiket. A nácik hatalomra jutása után Goering őt áthelyezte a közlekedési minisztériumba. Klausener ettől kezdve mind gyakrabban állást foglalt velük szemben, a katolikus egyesületek szövetségének keretében. 1934-ben május elsejére készülve mint az *Actio Catholica* elnöke felszólította a katolikusokat, hogy a munka ünnepén menjenek el szentmisére, ezzel tanúsítsák ragaszkodásukat az Egyház szociális tanításához. Klausener 1934. június 24-én a katolikusok évi kongresszusán Berlinben kemény beszédet mondott a náci rendszer

ellen. Heydrich, miután elolvasta emberei egyikének jelentését a gyűlésről, Klausener nevét föltette a leendő áldozatok listájára. Gildisch *SS Hauptsturmführer* kapta feladatul a gyilkosság végrehajtását, ami Klausener irodájában történt meg és öngyilkosságnak lett beállítva.

Klausener halála hírére a katolikus Egyház megszakította a tárgyalásokat, amelyek folyamatban voltak az 1933-as konkordátum 31. cikkelyéről. A kérdéses cikkely a katolikus szervezetek elismeréséről szólt és az egyháziak tárgyalás útján próbálták meg a konkordátum keretét konkrét tartalommal megtölteni. A tárgyalásokat nem folytatták többé. Ez volt a gyilkosság célja, amelyre Heydrich (egyetértésben Hitlerrel) törekedett? Ettől kezdve a militáns katolikusok minden jogi védelem nélkül kerültek a Gestapo kezére. A háborút megelőző években a katolikusok állandó üldözöttségben éltek: papokat és világiakat koncentrációs táborokba zártak, a zarándoklatokat betiltották, a katolikus sajtótermékek részére csak meghatározott mennyiségű papír állt rendelkezésre. A klérus tagjainak utazási szabadságát, főként Róma felé, egyre jobban korlátozták. A régi, antiklerikális vádaskodások új életre támadtak. Heydrich minden eszközt megragadott, hogy a klérus tagjait lejárassa a hívek szemében: számos pert kezdeményeztek szerzetesek ellen, vagy szexuális visszaélések, vagy valutaüzérkedés címén. A leglátványosabb per 1936 áprilisában zajlott 276 westpháliai és rajnavidéki szerzetes és apáca ellen.

„Minden szerepel a nagy könyvemben" (Hitler)

Heydrich ellenségessége a katolicizmussal szemben mély okokra vezethető vissza. Himmler helyettese nagyon hamar

megértette, hogy a katolikus Egyház mindent megtesz a elmebetegekkel és fogyatékosokkal szemben tervezett eliminációs politika ellen. Amikor 1941 nyarán az összeütközés megtörtént azután, hogy von Galen püspök[6] három beszédében elítélte az euthanáziát, Heidrich Goebbels és Bormann mellett rá akarta venni Hitlert: tartóztassák le a főpapot. A Führer ekkor megfékezte helytartóit. „Minden benne van a nagy könyvemben" – magyarázta nekik. „Az idő majd eljön, amikor leszámolok velük." Hitler a kemény, katolikusellenes föllépés dátumát csak hozzávetőlegesen állapította meg, mert nem akarta a katolikusokat a rendszer ellen fordítani akkor, amikor elkezdődött a háború a Szovjetunióval.

Heydrich haragját elfojtva alkalmazkodott a helyzethez, hogy megfeleljen, mint mindig, a hitleri akaratnak. Készségét így juttatta kifejezésre: „Tökéletesíteni kell az információs szisztémát oly módon, hogy azon a napon, amelyen majd rendezzük számlánkat az Egyházzal, minden bizonyíték a kezünkben legyen az államellenes összeesküvéséről." Még ha ekkortájt a Gestapo kebelén belül arról is beszéltek, hogy „a jezsuitákat legkésőbb 1942-ben elküldik a keleti koncentrációs táborokba", az Egyház elleni harc a megfigyelés-hírszerzés területére korlátozódott. Albert Hartl aposztata pap az SD keretében 1934-től 1942-ig vigyázta a katolicizmust, ami jól mutatja, hogy az RSHA milyen érzelmeket táplált a katolikusság iránt 1941 őszén, amikor a náci hatalom Európában a delelőjén tartott. Egy értekezleten szeptemberben kijelentette: „Végső célunk a

[6] Clemens August von Galen (1878–1946) Münster püspöke volt. Az biztos, hogy arisztokrata származása csak tovább növelte Heydrich gyűlöletét: katolikus, arisztokrata és ellenálló, a Gestapo főnöke számára ez elviselhetetlen kombináció volt. Heydrich gyűlölt minden modern ideológiát, lett légyen az jobb- vagy baloldali. Tehát gondolatvilágában együtt volt az antiszemitizmus, antikommunizmus, a szabadkőműves-ellenesség, az antikatolicizmus, antiarisztokratizmus és az antiliberalizmus.

kereszténység teljes kiírtása. Mégis, ezt a célt csak lépésről lépésre közelíthetjük meg. A következőkben feladatunk a meg nem hátrálás mellett meghatározni a klérus ismételt támadásaival szemben a védekező intézkedéseket, várva a nagy támadás óráját."[7]

A Vatikánra gyakorolt nyomás növelése

Fontos megjegyezni, hogy ebben a háborús időben Heydrich – régóta meggyőződve, hogy a pápa összeesküvéseket szervez Németország ellen – növelte a Vatikánra gyakorolt nyomást. A Gestapo főnöke már a háború kezdete előtt kezdte számbavenni a pápaság elleni harc eszközeit. A *Mit brennender Sorge* enciklika – amelyben XI. Piusz pápa kifogásolta az 1933-as konkordátum nácik általi semmibe vételét, de méginkább elítélte a náci ideológiát – számára „megvilágosító" volt: a német katolikusok képesek voltak titokban előkészíteni (vagyis nagy példányszámban kinyomtatni, a fordító megjegyzése) és gyorsan szétosztani a pápai enciklikát. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy közvetlen közelről kell felülvigyázni a Vatikánt és összekötőit a német katolikus egyházzal; vagyis minél több és pontosabb információt szerezni róluk.

Az SD és a Gestapo Vatikán-ellenes fellépéséhez idő kellett. Heydrich a XI. Piusz pápa halálát követő konklávékor tekintélyes pénzekkel ellátott ügynököt menesztett Rómába, aki azonban képtelen volt előre kikémlelni Pacelli államtitkár megválasztását. Szakasztott így, a RSHA csak bizonytalan értesülésekkel rendelkezett a szövetségesek és a nácizmussal szembeni német

[7] Lásd David Alvarez és Robert A. Graham S.J.: *Papauté et espionnage nazi*. Párizs, 1999. p.73. A többi, itt következő információ is e könyvből származik.

ellenállás képviselői közötti összekötő szerepről, amelyet XII. Piusz 1939 őszén játszott. A pápa ebben az esetben hatalmas kockázatot vállalt, mivel kilépett a hagyományos vatikáni semlegességből és föltárta a nácizmus ellenes érzéseit. Heydrich emberei 1940 tavaszán némileg több sikerrel megkaparintották a belga és holland katolikus sajtó- és hírügynökségek értesüléseit, amelyek szerint Európa nyugati felének német megszállása a közvetlen jövőben várható. Ám az ügynökök nem tudtak visszamenni a forrásig, Vatikánig. A Szentszék május első napjaiban figyelmeztette az érintett kormányokat.[8]

Idővel az RSHA egyre veszélyesebbé vált. Heydrich 1940 áprilisa folyamán a munkatársai számára kiadott utasításban megismételte: „Össze kell szedni minden bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy a püspökök a nunciatúra diplomáciai postáján keresztül érintkeznek a Vatikánnal. Informátorokat kell beépíteni ebbe a kapcsolattartási láncba." Azok, akik csodálkoznak, hogy milyen kevés írott nyoma maradt XII. Piusz pápa elköteleződésének az üldözött zsidók és a lengyel katolikusok[9] mellett, csak egy másodpercig is komolyan gondolják, hogy élet és halál kérdéseiben a Vatikán üzeneteit diplomáciai úton küldte volna? És a pápa meg munkatársai nem gondoltak volna arra,

[8] Az a megalapozatlan állítás ellen, ami szerint XII. Piusz a barna totalitarizmust előnyben részesítette volna a vörös totalitarizmussal szemben, érdemes fölelevéníteni Maglione bíboros válaszát 1942 elején, amit az amerikai püspököknek adott. Ez utóbbiak azt kérdezték: vajon országuk szövetségre léphet-e a Szovjetunióval? A válasz így hangzott: „A pápa elítélte a kommunizmust és ez az elítélés érvényben van. Ami az orosz népet illeti, a pápának iránta nem volt és nem lehet más érzelme, mint atyai jóakarat."

[9] Az a szemrehányás – mármint a pápa magára hagyta volna a lengyel katolikusokat –, amivel XII. Piuszt illetik modern vádlói, alaptalan; mi több, az ezt szajkózók nem tudják, hogy a náci propaganda szólamait idézik, ami tényleg el akarta hitetni a lengyelekkel, hogy a pápa nem törődik velük. XII. Piusz első enciklikája – *Summi pontificatus* – foglalkozik a megtámadott lengyelekkel.

hogy a német titkosszolgálat állandó megfigyelés alatt tartja őket?

A nácizmus bűneinek kortárs, jelenlegi emlékezete – önmagában föltétlenül szükséges, mivel igazságot szolgáltat a történelem egyik legnagyobb bűntettének áldozataival szemben – sajnos, eléggé szerencsétlenül számos képviselőjénél eléggé testetlen és vérszegény, nélkülözi a történelmi valóság komoly ismeretét. XII. Piusz bírálói például úgy tesznek, mintha az 1941-es helyzet hasonlítana a jelenlegire, vagyis arra, hogy a diktátorok rémtetteit meg lehet írni, elemezni, sőt nyíltan elítélni bármi veszély nélkül az esti televíziós híradóban azzal a céllal, hogy a demokráciák közvéleményét mozgósítsák ellenük. Akkor, amikor Európa fölött a náci uralom delelt, a pápának csak egy megoldás maradt; főként mint nácizmus ellenes vezéregyéniségnek, aki nem Moszkvában, Londonban vagy Washingtonban tartózkodott, hanem a Berlinnek alávetett fasiszta Olaszország kellős közepén: nem mondani semmi olyant, ami tovább csökkenthette volna a katolikusok amúgy is szűk cselekvési területét a különböző helyeken, országokban. Mellékesen hadd jegyezzük meg, hogy azok, akik mai szempontból méginkább és nyíltan elítélhették volna a zsidók ellen elkövetett népirtást, tudniillik a szövetséges hatalmak, még kevesebbet mondtak és tettek, mint XII. Piusz. A szövetségesek tudták, abban különbözvén korunktól, ami – szerencséjére – nem rendelkezik közvetlen háborús tapasztalattal (kivéve a balkáni és egyéb helyi háborúkat, a fordító megjegyzése), hogy nem lehet elítélni a gyilkost, akinek kényére-kedvére kiszolgáltatottak az áldozatai, ha nem állnak rendelkezésre azok az eszközök, amelyek azonnal ártalmatlanná teszik.

Az RSHA beépítette informátorait a nunciatúrákba, főként Berlinben és Szlovákiában. Sikerült megnyernie Münchenben a

levelek osztályozásáért felelős személyt, akire a Vatikán a balti államokba irányuló titkos leveleit bízta. Belgiumban egy cseh informátor beférkőzött a premontrei generális apát bizalmába, aki 1940-ben továbbította a német megszállás tervét; ugyanez az informátor ismerte Szlovákiában a Vatikán ügyvivőjét és Berlinnek számos hasznos értesüléssel szolgált. Heydrich Prágában merénylet áldozata lett (1942); utóda, Kaltenbrunner Johannes Denket elküldte Rómába, számára pápai kihallgatást szerzendő. Kaltenbrunner a pápát még németországi nuncius korából ismerte. XII. Piusz résen állt, aki gondolatait csak egy ponton tárta föl: szerinte Németország elvesztette a háborút.

A z a tény, hogy a Gestaponak sikerült egyik ügynökét a pápa elé bevinni, igazolja ez utóbbi gyanakvását és meg kellene, hogy értesse még a legszkeptikusabb megfigyelővel is: a pápa és a vatikáni diplomácia miért maradtak csendben és miért őrizték a legteljesebb diszkréciót a háború kellős közepén, azért, mert nem akarták ellehetetleníteni azokat az akciókat, amelyeket még megtehettek. Bármiféle indiszkréció a lehetséges áldozatok életébe került volna, akiket pedig próbáltak védelmezni. Akármilyen elhamarkodott – bármennyire is patetikus – lépés a náci Németország vagy a fasiszta rendszer ellenőrizhetetlen, s kivédhetetlen reakcióját válthatta volna ki. Goebbels naplója megerősíti annak az információnak a hitelességét, ami akkoriban körbefutott, de soha nem lépte túl a mende-monda szintjét: Hitler és néhány náci vezető több alkalommal tervezték a pápa letartóztatását és bebörtönzését Lichtensteinben vagy Münchenben.[10] Az RSHA meghatározó szerepet játszott volna ennek kivitelezésében. Ennek kivédése céljából Maglione bíbo-

[10] Robert A. Graham op.cit., p. 99–104-el szemben úgy vélem, hogy ezeket a terveket igenis komolyan kell venni. Goebbels naplója az egyik legmegbízhatóbb forrás a III. Birodalom történetének feldolgozásánál.

ros-államtitkár 1941 májusában összehívta a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációját és arról tanakodtak, hogy mit kellene tenni abban az esetben, ha a Vatikán többé nem lesz képes szabadon érintkezni idegenben tartózkodó képviselőivel. Bizonyos nunciusok ekkor kivételes meghatalmazásokkal rendelkeztek volna.

A Gestapo kudarca: XII. Piusz megment hatezer római zsidót

Ha haláláig Heydrich volt is a náci vezetők közül az egyik legveszedelmesebb a katolicizmusra általában; a legközvetlenebb és legfenyegetőbb ellenségnek XII. Piusz számára Herbert Kappler bizonyult, aki a Gestapo reprezentánsa volt Rómában 1939-től 1944-ig, valamint rendőrségi attasé a római német nagykövetségen. A nagykövet tanácsosa biztonsági ügyekben, ő biztosította a kapcsolatot az olasz rendőrséggel és neki kellett felügyelni a Rómában élő német állampolgárokat, főként a klérus tagjait, akik közül egyesek a Vatikánban dolgoztak. Közöttük Pater Robert Leiber, a pápa személyes asszisztense, vagy Msgr. Kaas, a Zentrum-párt egykori irányítója, száműzetése után a Szent Péter-bazilika adminisztrátora lett; mindketten állandó megfigyelés alatt álltak. Kappler rendkívül tevékeny volt: 1942 februárjától decemberéig 37 jelentést készített a Vatikánról, nagyszámú informátorának köszönhetően. A pápának minden oka megvolt a gyanakvásra, és erről véglegesen akkor bizonyosodott meg, amikor egy német kettősügynök, Albert von Kageneek figyelmeztette Pater Leibert, XII. Piusz egyik legközvetlenebb munkatársát, hogy Kappler és helyettese, Loos neki osztották feladatul a pápa környezetében végzendő kémkedést.

Az 1943-as nyár végén ért el a pápa és Kappler összeütközése csúcspontjához, és az a pápa politikai tapasztalatának köszönhetően, váratlan módon a Gestapo kárára szolgált.[11] A fasiszta rendszer 1943 júliusának végén bekövetkezett bukása után, de méginkább a német csapatok 1943. szeptember 10-én történt Rómába érkeztétől a Vatikán közvetítők nélkül találta magát szemben a III. Birodalom hatalmasságaival. Himmler végre megtehette, amit tőle Mussolini megtagadott, az olasz zsidókat deportálhatta. Kappler szeptember 20-án támadásba lendült: egybehívta a római zsidó közösség képviselőit és tőlük huszonnégy órán belül ötven kiló aranyat követelt, azonnali deportálással fenyegetve az egész római közösséget.

Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy csak harmincöt kiló arany gyűlt egybe, a római főrabbi, Zolli elhatározta, hogy XII. Piuszhoz fordul. A Vatikánt körbevevő, a Gestapo által biztosított kordonon építészként jutott át, aki a Szent Péter bazilika helyreállítását tanulmányozza. A pápa elé jutott a főrabbi és tőle ígéretet kapott, hogy a hiányzó mennyiséget késedelem nélkül egybegyűjtik, ami meg is történt. Érdekes jelenség, ami sajátosan megvilágítja e kor történetét: a város katolikus közösségei, nem ismervén a pápa segítőkészségét – akinek talán modern bírálói még azt is szemére vetnék, hogy miért nem informálta Kapplert az általa kiadott parancsra egybegyűjtött és a római zsidók megmentését szolgáló tizenöt kilónyi aranyról –, maguk is nekikezdtek a nemesfém hiányzó mennyiségének egybegyűjtéséhez. Tehát hiábavaló szembeállítani a „bázis-katolikusokat" a „hierarchiával", amint azt bizonyos történészek ma teszik: a szorongattatás idején az intézmény valamennyi szintjén férfiak és nők egyaránt tudták, mi a feladatuk.

[11] Az itt következőkben a római főrabbi emlékirataira támaszkodom, amelynek francia fordítása most jelent meg. Eugenio Zolli: *Avant l'aube*. Paris, 2002.

A következőkben maga XII. Piusz vette kezébe a mentőakció ügyét, mert megérezte: egyetlen napot sem lehet elvesztegetni. Parancsára az Örök Városban létező valamennyi szerzetesi intézményben-épületben a klauzúra fel lett oldva, egyaránt mindkét nem számára, és így azokban egész családok tudtak elrejtőzni. Ily módon több ezer zsidó tudott elrejtőzni; mások, a katolikusok figyelmeztetésének köszönhetően el tudtak menekülni a városból. Ez az idővel való versenyfutás volt, mert a „mentéseket" a lehető legrejtettebben kellett végezni a Gestapo mindenütt jelenlévősége miatt. A pápa még saját autóját is azok rendelkezésére bocsátotta, akik a zsidókat bujtatták. Az SS azonban 1943. október 16-án éjszaka Himmler közvetlen parancsára, aki érezte, hogy áldozatai megmenekülnek, a tettek mezejére lépett: ezer zsidót letartóztatott.

XII. Piusz erről hajnalban értesült és azonnal magához rendelte a Vatikán mellé delegált német követet, Ernst von Weizsäckert. Maglione bíboros útján tudomására hozta, hogy ha a razziát nem fejezik be azonnal, nyilvánosan szót emel az üldözöttek érdekében, nem törődve a személyét érintő következményekkel. A német követ, aki mindig azzal dicsekedett, hogy képes jó kapcsolatokat ápolni Berlin és a Vatikán között, most a saját maga ásta verembe esett: közvetlenül be kellett bizonyítania, hogy amit eddig fennen hirdetett, az igaz. Ám főként Kappler számára jelentett az eset vereséget, még ha ezer szerencsétlen deportáltat már nem is lehetett kiszabadítani: a razziát be kellett fejezni és az egyházi intézmények, épületek mentessége sértetlen maradt az elkövetkezőkben. A becslések szerint XII. Piusz szeptember 20. és október 15. közötti intézkedései 6000 deportálásra szánt személy életét mentették meg.

A római zsidók megmentésének jelentőségét nem elvont és moralizáló formában lehet megbecsülni. Húsz vagy ötven évvel

később, a demokrácia védelmében könnyű azt mondani, hogy a háború megszenvedői – beleértve az egyháziakat, sőt magát a pápát is – nem álltak a helyzet magaslatán. A valóságnak semmi köze nincs ahhoz a képregény-történethez, amellyel rendszerint XII. Piusz személyét[12] gyalázzák.

Az 1940–1945 közötti Európa – kell-e erre emlékeztetni – náci uralom alatt állt, a történelem egyik legerőszakosabb és legvéresebb diktatúráját szenvedte el. (Mindez azonban nem felejtetheti a másik diktatúra lényegesen hosszabb és nagyobb kiterjedésű, majdhogynem világméretű diktatúráját és annak sokszoros számú áldozatait. A fordító megjegyzése.) A Birodalom biztonsági gépezete ártatlan emberek millióit üldözte és kész volt eltaposni bárkit, aki érdekükben szót emelt. Tehát rendkívül jelentős, hogy számosan – közöttük a pápa is – nem váltak bátortalanná, hanem ellenkezőleg, nekikezdtek menteni – ott, ahol azt tudták tenni, csöndben – valamennyi életet, ahol alkalmuk volt azokat kiragadni a vadállat körmei közül. Ha a szerencsétlen Európa akkor pillanatnyilag a nácizmus győzelmét láthatta, ezek a férfiak és nők (például Salkaházi Sára, a fordító megjegyzése!) – közöttük elsőként a pápa – lehettek első áldozatai ennek az „új világrendnek". Reinhard Heydrich példája és a vele kapcsolatban tárgyaltak világosan bizonyítják, hogy nem volt és nem lehetett megegyezés a III. Birodalom és a Katolikus Egyház között.

Fordította: Török József

[12] Az Egyház tagjainak valamennyi források alapján hitelesíthető közbeléptét az izraeli történész gyűjtötte egybe. Pinchas Lapide: *Three Popes and the Jews*. New York, 1968. A kutató 800 000 azaz nyolcszázezer megmentett zsidó életről tájékoztat. Ez a szám megérteti, hogy a holokauszt túlélői miért viseltettek mindvégig elismeréssel XII. Piusz pápa iránt (például Golda Meier, egykor Izrael miniszterelnöke, a fordító megjegyzése!).

Édouard Husson az Université de Paris IV. történelem professzora. Más művei mellett fontos: *Comprendre Hitler et le Shoah. Les historiens de RFA et l'identité allemand aprés 1945*. Paris, 2000.

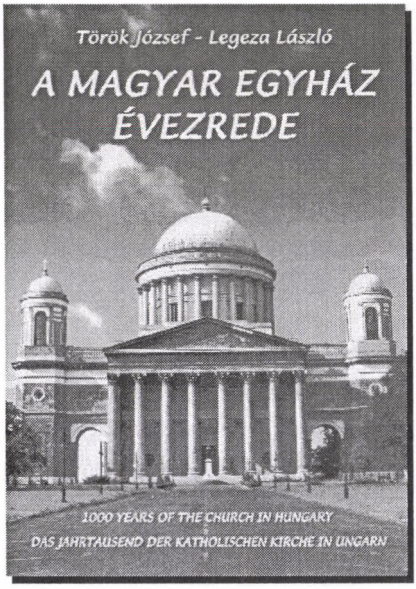
Jelenleg Reinhard Heydrich (1904–1942) életrajzán dolgozik.

A MAGYAR EGYHÁZ ÉVEZREDE

jubileumi emlékkönyv

III

Kapható
az ECCLESIA szövetkezet könyvüzletében
Budapest, Ferenciek tere 5–7

Kedves Előfizetőnk!

A szerkesztőség az olvasók megértését kéri e szám késedelmes megjelenése miatt.

- Egy éves **előfizetés**: 1200.- Ft
- **Kedvezményes** előfizetés: 1000.- Ft
- **Külföldi** előfizetés: 1700.- Ft
  (a jelentősen emelkedett postaköltség miatt)
- Régi szám: 100.- Ft + postaköltség

A *COMMUNIO* folyóirat **eddig megjelent számai**nak tartalma:

1993. 1. Az ember és az örök élet *Már nem kapható.*
1993. 2. Európa – új evangelizálás *Már nem kapható.*
1993. 3. Az ember hivatása
1993. 4. Isten neve
1994. 1. Hit a teremtésben
1994. 2. Európa lelkisége
1994. 3. Isten irgalmassága
1994. 4. Isten örök Fia
1995. 1. Isten és ember szenvedése
1995. 2. Istenről beszélünk
1995. 3. Hiszem a test feltámadását
1995. 4. Idő és öröklét Ura
1996. 1. Isten és császár
1996. 2. Egyház és fiatalság
1996. 3. Isten és emberek műve

1996. 4. Istennek adott válasz
1997. 1. Jézus csodái
1997. 2. A remény nem csal meg
1997. 3. Tedd ide kezed
1997. 4. Krisztus az idők teljessége
1998. 1. Szentlélek éve
1998. 2. Gál Ferenc emlékezete
1998. 3. Veni Sancte Spiritus
1998. 4. Vedd a Szentlelket
1999. 1. Az Atya éve
1999. 2. Isten az Atya
1999. 3. Clementissime Pater...
1999. 4. Fides et Ratio
2000. 1. Kettős millennium
2000. 2. Az erősség erénye
2000. 3 Az irgalmas Atya szentsége
2000. 4. Szentháromság és Eucharisztia
2001. 1. Szentháromság és Egyház
2001. 2. A liturgia lelke
2001. 3. A hit és megjelenései

Címünk:

Communio Alapítvány,
1053. Budapest, Papnövelde u. 7.
E-mail: communio@ella.hu

COMMUNIO
nemzetközi katolikus folyóirat idegennyelvű változatai:

Angol (USA): *International Catholic Review Communio* (P.O. Box 4557 Washington, D.C. 20017) – David L. Schindler (dir.)

Arab: *Al-Ligâ: Revue Chrétienne Internationale Communio* (rue Mgr. Mobarak Achrafieh, Beyrouth, Liban; – 7, rue Coëtlogon, 75006 Paris) – Mihel Hayek (dir.)

Argentin: *Revista Catolica Internacional Communio* (Posadas 1370, 1011 Buenos Aires) – Alberto Espezel (dir.)

Brazil: *Revista international católica de cultura Communio* (Rua Benjamin Constant 23, 6 andar, 20240-150 Rio de Janiero) – Estevao T. Bettencourt (secr.)

Chilei: *Revista Catolica Internacional Communio* (Los acantos 1317, Casilla 976, Centro de Casillas, Santiago de Chile) – Fernando Moreno (dir.)

Cseh: *Mezinárodni Katolická Revue Communio* (Husova 8/234, Cz-11000 Praha 1) – František X. Halas (dir.)

Flamand-holland: *Internationaal Katholiek Tijdschrift Communio* (Burgemeesterstraat 59 bus 6, B-3000 Leuven) – S. Van Calster (dir.); (Heijendahllaan 82, NL-6464 EP Kerkrade) – J. Ambaum (dir.)

Francia: *Revue Catholique Internationale Communio* (5, passage Saint-Paul, F-75004 Paris) – Vincent Carraud (dir.)

Horvát: *Svesci Communio* (Kščanska Sadašnjost, Marulicev trg 14, CR-10000 Zagreb) – Tomislav J. Šagi-Bunić (dir.)

Lengyel: *Miedzynarodowy Przeglad Teologiczny Communio* (Pallottinum, al. Przybyszewskiego 30, PL-60959 Poznan) – Lucjan Balter (dir.)

Német: *Internationale Katholische Zeitschrift Communio* (Gladbacher Str. 19, D-50672 Köln) – Maximilian Grenier (dir.)

Olasz: *Rivista Internacionale di Teologia e Cultura Communio* (Via Gioberti 7, I-20123 Milano) – Elio Guerriero (dir.)

Portugál: *Revista Internacional Católica Communio* (Universidade Católica Portuguesa, Palma de Cima, P-1600 Lisboa) – Henrique de Noronha Galváo (dir.)

Spanyol: *Revista Catolica Internacional Communio* (Ediciones Encuentro, c/Cedaceros 3-2, E-28014 Madrid) – Juan-Maria Laboa (dir.)

Szlovén: *Mednarodna Katoliška Revija Communio* (Zrinjskega 13, SLO-61000 Ljubljana) – Tomaz Podobnik (dir.)

Ukrán: *Sopricastija–Koinonia–Communio* (Zakarpatska vul. 18, 294017 Uzgorod)

2001.

IX. évf. 4. szám

Tartalomjegyzék

Előszó 1

Christoph SCHÖNBORN
Kultúrák közötti dialógus a béke
és a szeretet civilizációjáért 3

Harald Vocke
Négy pápa és Palesztina 18

Yves Bruley
A hallgatásra ítélt XII. Piusz 40

Édouard Husson
A Gestapo szemben Vatikánnal 54